

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

Ing. Petr Vymětal

**Teoretická reflexe proměny pojmu vládnutí ve 20. století
a její ideové zdroje**

Praha 2008

Vedoucí práce: doc. Ing. Karel Müller, CSc.

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

Rád bych poděkoval Zuzaně Nepomucké za pomoc s překlady z francouzštiny, svým kolegům za vytvoření podmínek pro zpracování práce a můj největší dík patří panu doc. Ing. Karlu Müllerovi, CSc. za kritické připomínky, vedení práce a prostor, který mi při jejím zpracování poskytl.

V Praze dne 12. 5. 2008

.....

podpis

Obsah

Úvodem.....	2
1. Definice vládnutí a dva základní modely.....	4
1.1. Definice vládnutí.....	4
1.2. Pojetí vládnutí – tradiční a moderní.....	6
2. Tradiční („staré“) vládnutí.....	10
2.1. Základní charakteristiky tradičního vládnutí.....	10
2.2. Teorie a myšlenkové zdroje „tradičního“ vládnutí.....	11
2.3. Vládnutí na počátku 20. století.....	15
3. Nové formy vládnutí.....	18
3.1. Základní charakteristiky moderního vládnutí.....	18
3.2. Myšlenkové pozadí konceptu nového vládnutí a příčiny obratu.....	20
3.2.1. Obecné společenské trendy a teorie.....	20
3.2.2. Změna pohledu na ekonomickou roli státu.....	28
3.3. Filosofické kořeny nového vládnutí – Michel Foucault.....	31
Závěr.....	38
Literatura.....	40

Úvodem

Problém vládnutí vždy přitahoval lidskou pozornost. Je to fenomén, který je zejména spojován s uplatňováním moci a autority určitých subjektů a individuí nad jinými. Proto bývá nejčastěji spojován s koncepcemi státu, jeho funkcemi a rolemi. Z toho důvodu se práce neomezuje výhradně na éru 20. století, ale některý výklad musí nutně začít mnohem dříve. Tato práce se zaměří na základní ideové změny, ke kterým došlo v průběhu 20. století a jenž ovlivnily výklad a samotné chápání pojmu vládnutí (governance, gouvernance). Je patrný výrazný posun, který je v literatuře označován jako tzv. model starého (tradičního) a tzv. moderního (nového) vládnutí. Stručně by se tato změna dala popsat jako přesun od přímého řízení a příkazů spíše ke kooperaci a koordinaci, a analýza původu (kořene) moci a správy v pozdně-moderních či post-moderních společnostech. Pro lepší pochopení těchto vztahů bude výše uvedené změny ukazovány jak na samotném státu, tak i ostatních subjektech (resp. sektorech) společnosti a to s ohledem na určitou historickou zakotvenost a analýzu především evropské, případně pro účely komparace americké, zkušenosti.

Z tohoto důvodu má předložená práce povahu převážně teoretické reflexe pojmu vládnutí ve 20. století. Proto bylo pro zpracování bakalářské práce zvolena deskriptivně explanační metoda obsahu tzv. moderního vládnutí. Ačkoli bude práce převážně zaměřena teoreticky, průběžně bude odkazováno na praktické projevy „nových forem vládnutí“ ve společenské realitě.

Klíčovou otázkou celé práce je jak se změnil význam slova vládnutí (správa) a jaké základní charakteristiky byly a jsou s tímto pojmem spojovány? Zdá se, že došlo k posunům nejen chápání slova governance, ale také změně úvah o tom, co je to moc, kdo je jejím hlavním reprezentantem a výrazné proměně státu a jeho role v posledním století. Dá se tedy předpokládat, že změna je součástí řady procesů, ke kterým v uvažovaném časovém horizontu došlo.

Bakalářské práce bude mít následující strukturu. První kapitola se pokusí stručně ukázat několik nejrozšířenějších definic vládnutí (governance, gouvernance) a přiblížit diskusi napříč sociálních věd. Hned na úvod také bude představen koncept tzv. starého (tradičního) a nového (moderního) vládnutí ve 20. století a jejich stěžejní charakteristiky. Samotné jádro práce spočívá v druhé a třetí kapitole.

Druhá kapitola podrobněji představuje tzv. starý model (režim) vládnutí, a zejména se zabývá hlavními kořeny jeho vzniku a příčinám jeho ustavení v průběhu 19. a 20. století. Velmi stručně se dá tento model chápat jako vládnutí pomocí státu – stát se stává jedním z nejdůležitějších subjektů nejen politického, ale také ekonomického a společenského života. Je nabídnuto několik myšlenkových zdrojů a příčin, které jsou spojovány s ustavením a fungováním tohoto modelu.

Třetí kapitola se pokouší charakterizovat tzv. nové (formy) vládnutí, které jsou implicitně spojovány s požadavkem lepšího vládnutí a demokracie. Vedle klíčových charakteristik je přestaven i normativní koncept dobrého vládnutí (good governance) a představeny hlavní teorie, poznatky a trendy, které ke změně pohledu na stát, správu, vládnutí a moc. Jedním z důležitých

faktorů, který se autorovi jeví jako podstatný, je úloha státu v ekonomice, jenž je věnována samostatná subkapitola. Rovněž samostatnou kapitolu si zaslouží představení Foucaultova konceptu *gouvernementalité*, jenž se zdá být jedním z důležitých inspiračních zdrojů nových forem vládnutí alespoň ve filosoficko-historické perspektivě

Velká část práce týkající se pojmu vládnutí/správy bude vycházet ze sekundární zahraniční literatury, protože toto téma ještě není dostatečně v české literatuře podchyceno. Pro výklad inspiračních a ideových zdrojů nového vládnutí, resp. procesů a poznatků, které ke změně pohledu přispěly, bude využito jak literatury sociologické (Beck, Bauman, Giddens), tak částečně i postmoderní filosofie (především Foucault), ekonomie i politologie (ideologie). Záměrně byl také zvolen interdisciplinární přístup ke zkoumání vládnutí už jen z toho důvodu, že v poslední době je spojován nejen s politologickými úvahami, ale široké pozornosti se mu dostalo a nadále mu věnují i jiné (nejen sociálně-vědní) disciplíny.

1. Definice vládnutí a dva základní modely

Vládnutí/správa je velmi široký a hojně užívaný termín. Víme ale skutečně, co se za ním skrývá? Co označoval dříve a co nyní, s čím byl spojován? V posledních několika letech není jednoduché najít jednoznačnou a vyčerpávající definici pojmu vládnutí, která – jak ukážeme – má značně kontextuální charakter. Přesto lze nalézt určitou společnou nitku, která všechny definice prostupuje.

V literatuře existuje řada přístupů a uchopení pojmu vládnutí a je často spojován pouze s politickými vědami, panovníkem, kabinetem atd. I když je toto laické mínění a chápání termínu v zásadě v pořádku, v teoretické rovině napříč sociálními vědami je příliš úzké. V poslední době se začíná prosazovat i širší interdisciplinární pojetí, které převládá v úvahách o obecném řádu fungování společnosti. Některé tyto aspekty budou popsány v následujících odstavcích.

1.1. Definice vládnutí

Samotný termín vládnutí (governance, gouvernance) má dlouhou historii. Byl používán již ve starověkém Řecku a jeho etymologický základ je odvozen od latinského slovesa směřovat/řídit/vést¹. Angličtina přejala tento pojem pravděpodobně ze francouzského “gouvernance”, které pochází z dvanáctého století². Pojem nejčastěji odkazoval na schopnost a způsobilost vládnout a řídit víceméně uzavřené společnosti. Většina výkladů a chápání vládnutí byla zasazena do politické roviny – stal se synonymem pro **moc a její vynucování**, jak například ukazuje Weberova teorie panství (Weber 1997, 1998, viz dále). Tento směr uvažování byl nejčastěji spojován s aktivitami panovníka a vládce uplatňujícího autoritu, moc a sílu. Je tedy spjat s koncentrací moci a určitými schopnostmi řídit.

Souvisejícím aspektem vládnutí – tedy i druhou možností, jak pojem vládnutí chápat – je **správa a spravování**, určitá dovednost vést věci/lidi. Rozdíl oproti výše uvedenému chápání není malý, jak by se mohlo na první pohled zdát: zatímco vládnutí chápané jako moc je převážně spojeno s jejím přímým výkonem, tj. panovník ji vykonává ve vlastní režii sám anebo přes omezený okruh svých blízkých (viz absolutní monarchie), správa je spojena spíše s abstraktní mocí vyplývající ze zastávání určitého úřadu, jenž je vykonávána pro někoho jiného. Habermas toto jednoduše popisuje jako oddělení místa výkonu úřadu od domova a oddělení úřadu od majetku (viz dále). Zatímco vláda znamená výkon suverénní autority a právo určovat veřejnou politiku a záležitosti spojenou s možností (svévolně) nařizovat, spravovat již pak znamená vykonávat tuto činnost ve prospěch třetího subjektu, a lze ji chápat jako určitá pravidla ztělesněná ve výkonu úřadu. Do jisté míry je chápání vládnutí jako správy posilováno s nárůstem složitosti

¹ Původ je v řeckém slově „*kubernan*“, které bylo Římany převzato do latiny (*gubernare*).

² Cit. podle Reschová (2005: 45), původně převzato z přednášky Ph. Moreau-Defarges.

společnosti. Spravování věcí tedy může vyvolávat často rozporuplné otázky o legitimitě a odpovědnosti vládnutí, ale i samotných vládnoucích.

Spojujícím článkem obou pohledů je kontrola – tedy možnost ovlivňovat dané záležitosti nebo určitou část společnosti.

Obě dvě výše uvedená chápání se dnes do značné míry promíchávají. Vedle toho je možné se setkat s řadou dalších pohledů. Z většiny slovníků je patrné rozlišování vládnutí jako: (a) stavu v převážně pasivní podobě jako výsledek podřízení se něčí moci a autoritě (tj. stav být ovládán). Nejčastějšími synonymy jsou vláda (kabinet), kontrola a autorita a má tedy jasný politický kontext chápání tohoto slova (The New Collins Dictionary & Thesaurus in One Volume 1992: 433); a (b) jeho aktivním dynamickým projevem (činnost, proces nebo schopnost vládnout/spravovat (Farlex Free Dictionary on-line)), jenž je předpokladem pro vládnutí a jeho hlavní charakteristikou – je činností, způsobem a mírou užívání vlivu anebo systémem vládnutí (The New Collins Dictionary & Thesaurus in One Volume 1992: 433). Dnešní definice obsahují oba dva pohledy, i když je poslední dobou akcentován právě ten druhý.

Pro tuto práci je nutné ještě zmínit další aspekt vládnutí (resp. moci), který nebývá příliš často zmiňován – jedná se o explicitní a implicitní projevy vládnutí. Politické vědy a koncepce státu uvažují o vládnutí jako o formalizovaných strukturách a procedurách v rámci určitého (politického) systému. Sociologové pak většinou poukazují na jiné, často neformální sociální aspekty, které jsou s vládnutím spojeny (sociální regulace, sociální tlak (donucení), sociální změna,...).

Výše uvedené charakteristiky jsou pouze vybranými aspekty, které budou v dalším výkladu využity. Dnešní slovníky vedle toho nabízí řadu definic slova vládnutí. Tento do jisté míry módní a flexibilní pojem „udělal kariéru“ nejen v politických vědách, ale také historii, filosofii, sociologii, ekonomii atd., což se také projevuje v nepřeborných definicích s úzce definovaným a specificky zaměřeným pohledem na vládnutí. Naproti tomu existují určité pokusy o holistický generalizující a interdisciplinární pohled, jenž musí být nutně velmi obecný a vágní. Jedním z nich je např. přístup United Nation Development Programme (UNDP), která do jisté míry odráží dnešní chápání moderního vládnutí. Podle UNDP je vládnutí *systémem hodnot, politik a institucí, pomocí kterých společnost řídí své ekonomické, politické a sociální záležitosti ve vztazích mezi státem, občanskou společností a soukromým sektorem. Je to způsob, jakým společnost organizuje sebe samu a jak přijímá rozhodnutí pro dosažení vzájemného porozumění, dohody a kooperace. Občanům nabízí mechanismy a procesy pro artikulaci zájmů, pro zprostředkování rozdílů a uplatňování jejich práv a závazků. Jsou to pravidla, instituce a praktiky, které omezují nebo poskytují podněty pro jednotlivce, organizace a firmy. Vládnutí tedy zahrnuje sociální, politickou a ekonomickou dimenzi a funguje na všech úrovních lidské interakce – domácnost, obec, municipalita, národ, region i globální úroveň (UNDP Strategy Note on Governance for Human Development, 2004).*

Tato definice, ze které budeme i nadále vycházet, v sobě nejkonzentrovaneji obsahuje všechny prvky moderního vládnutí. Je zdůrazňována spíše spolupráce namísto přímého nařizování a řízení, pokud k řízení dochází, pak je uskutečňováno z více center, stejně jako

kontrola jednotlivých subjektů a činností a je kladen důraz na vzájemné ovlivňování jednotlivých oblastí společnosti, stejně jako nutnost „polylogu“ napříč sociálními disciplinami. Podrobněji ale o moderním chápání pojmu vládnutí až v kapitole třetí.

1.2. Pojetí vládnutí – tradiční a moderní

V každé společnosti jsou základní aktivity určitým způsobem koordinovány. Na velmi obecné úrovni můžeme hovořit o tzv. sociálním řádu, tj. o určitém mechanismu proč společnost jako celek funguje tak a ne jinak. Tento pohled nutně sleduje sociologickou interpretaci sociální reality (makro-pohled či holistický pohled) – vládnutí pak může být ve své nejširším a nejobecnějším pojetí chápáno jako určitá podoba sociální koordinace, regulace a řádu interakcí mezi prvky systému, jenž je určitým způsobem vynucován a reprodukován.³ Obecně se dá tedy říci, že řád odkazuje a je spojen se sociálními strukturami, sociálními institucemi a sociální činností, která uchovává, udržuje a vynucuje pro daný řád „normální“ způsoby chování a vztahů.

Tento řád – ať již jej nazveme jako sociální anebo ne – se dá velmi stručně charakterizovat jako určitá míra uspořádanosti chování a jednání v rámci určitého (sociálního) systému, tj. určité rovnováhy mezi jejími prvky. Řád je spojen s několika charakteristikami: za prvé, pod hrozbou nějakých sankcí nebo trestu *donucuje* k určitému typu (konformního) jednání a chování; za druhé, funguje na základě *konsensu*⁴ nad danými pravidly, který umožňuje společnosti přežít a fungovat; za třetí, v důsledku fungování řádu se může ustavit určité *rozdělení společnosti*, které může být umocněno objevivší se *sociální hierarchií*; za čtvrté, sociální řád může být reprezentován (tj. formalizován či institucionalizován v sociologickém slova smyslu) určitými *institucemi*, které dohlíží na konformitu jednání, vynucují řád a mohou jej i měnit (tj. zdůraznění strukturně-funkčních prvků).

Pokud se vrátíme zpět k pojmu vládnutí, některé koncepce jej právě chápou jako řád, jako funkční systém. Z tohoto pohledu může být vládnutí chápáno jako *předem* daný vzorec či mechanismus pro určité jednání. Je určitým vstupním předpokladem pro to, aby věci (lidé) fungovaly, je dán ex ante, dopředu, určuje a vymezuje prostor pro konformní jednání a relativní vnitřní bezkonfliktnost, budou-li věci (lidé) podle něho fungovat. Tento řád je povětšinou lidským výtvozem, i když se může zdát, že je dán externě (viz náboženské koncepty vládnutí). Řád sám o sobě má jedno z velmi oceňovaných pozitiv – tím, že stanovuje určitá pravidla, umožňuje s vysokou pravděpodobností předvídat chování a budoucí důsledky jednání, vztahů a výsledků. Jiné koncepty považují vládnutí za faktický *výsledek* podřízení se nějakému

³ Blíže k sociálnímu řádu viz např. Berger, Luckmann (1999), Bourdieu (1998, 2000), Giddens (1999) a řada dalších.

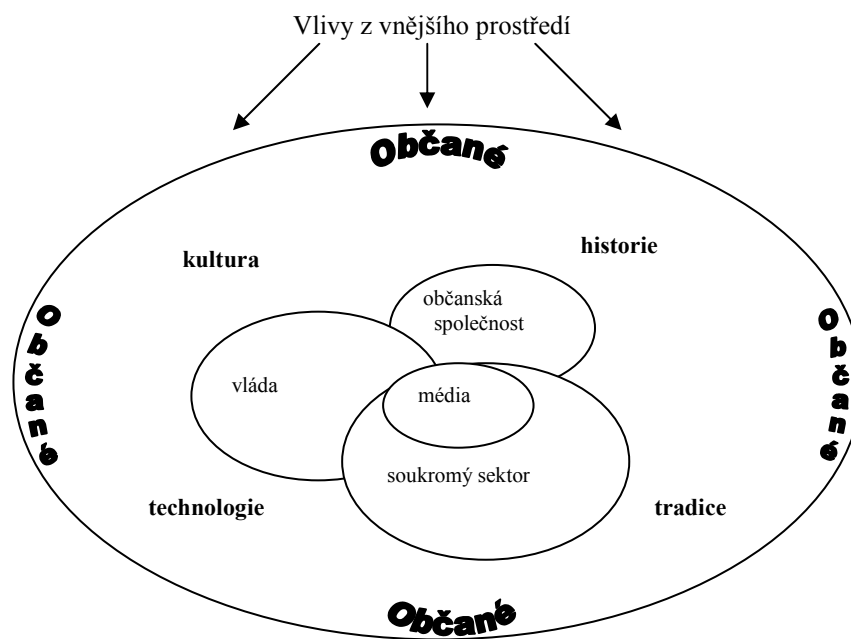
⁴ Toto tvrzení je samozřejmě velmi rozporuplné a autor si je vědom, že existují i jiná schémata zavedení řádu, ale pro pozdější účely výkladu se přidržíme výkladu vládnutí jako určitého řádu. Nelze ale pominout otázku, zdali se řád prosadí vědomě či nevědomě – některé teorie zdůrazňují spontaneitu a nezávislost řádu, jiné naopak považují jeho fungování za vědomou lidskou činnost – v této práci bude ukázáno, že oba dva pohledy existují zároveň a v realitě není možné vždy udělat toto ostré odlišení, ale je možné nalézt různá období, kdy dominuje jeden nebo druhý pohled a teorie.

konkrétnímu anebo víceméně abstraktnímu řádu. Vládnutí je pak ex post finálním výsledkem působení určitého abstraktního řádu, výsledkem her hraných podle určitých pravidel.

Oba dva přístupy, jak ukazuje historická, tak i praktická zkušenost, mají své opodstatnění, zejména vezmeme-li v úvahu neustálenost pojmu vládnutí a neobyčejnou různorodost podob vládnutí v moderních (či post-moderních) společnostech. Navíc, pokud zkombinujeme oba dva přístupy, vládnutí se pak může zdát jako černá schránka – je možné analyzovat vstupy a výstupy do/z černé schránky, ale vnitřek černé schránky nebývá příliš jasně a dobře popsán. I když změna formy vládnutí bývá popisována relativně často, analýza příčin a důsledků těchto změn se soustředí pouze v rámci jednoho oboru, nikoli napříč obory. V tomto ohledu se jeví přístup zvolený v této práci jako snaha o hlubší vysvětlení a pochopení proměny vládnutí, která bývá pouze abstraktně popsána jako důsledek nárůstu složitosti společnosti.

Problematika řádu s sebou také přináší otázku koho se daný řád bude týkat a pro koho je určen. Může být omezen pouze na vybranou skupinu, ale řád dělá řádem fakt, že se týká víceméně celé společnosti, resp. určité makrostruktury. Většinou je z definice chápán jako obecné schéma, podle kterého tato makrostruktura funguje a které definuje a vymezuje možné vztahy jak uvnitř, tak i navenek dané makrostruktury. Výsledná podoba řádu v podobě převládajícího modelu vládnutí se pak může v různých zemích a v různých dobách značně lišit. Obrázek 1 ukazuje základní vlivy zevnitř a z vnějšího prostředí, které budou formovat výslednou podobu vládnutí.

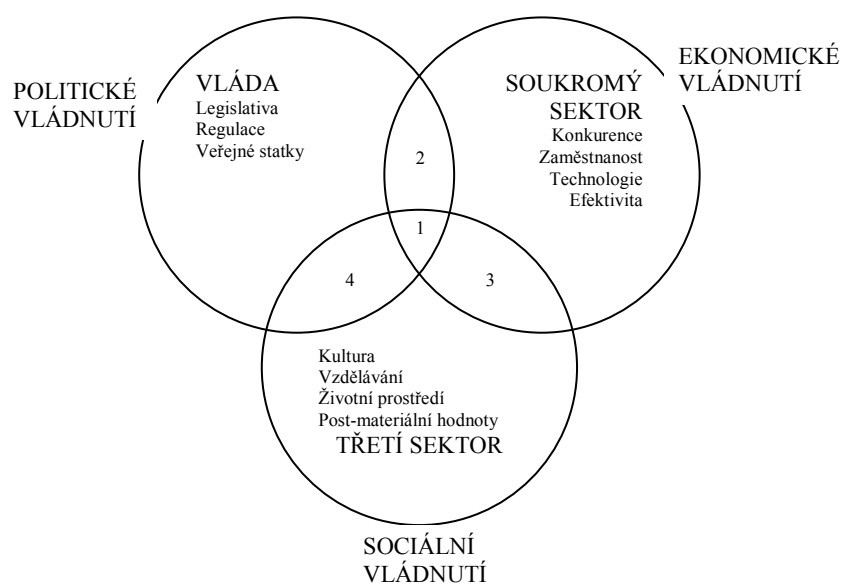
Obrázek 1: Proměnné ovlivňující porobu řádu a modelu vládnutí

Pramen: Graham et al. (2003), s. 3, vlastní úprava.

Druhý obrázek pak ukazuje možná způsoby, jak je možné pojem vládnutí (případně v jakých makrostrukturách se dá potenciálně objevit se řád) uchopit. Nejčastěji je se zkoumají a vychází se z rozdělení společnosti na tři základní oblasti – politickou, ekonomickou a sociální (příp. nazývanou společenskou⁵). Odtud tedy i tři možné oblasti (podoby) vládnutí – **politické**, o kterém bývá v souvislosti s pojmem vládnutí nejčastěji referováno, a které je spojováno s aktivitou vlády a státní administrativy; **ekonomické**, tj. možné režimy koordinace ekonomických aktivit, spojované zejména s činností soukromého, ale také vládního sektoru; a **sociální**, spojované s kulturou a činností nevládních a neziskových organizací. Důležité pro další výklad je existence vztahů jak uvnitř jednotlivých oblastí, tak i mezi nimi navzájem (překryvy 2, 3 a 4), což na jednu stranu může komplikovat pochopení těchto vztahů, ale i na druhou stranu může ukázat vzájemné interakce a ovlivňování mezi nimi a dát tak ucelenější pohled na danou problematiku. Dále v textu proto budou jednotlivé oblasti zkoumány vedle sebe, přičemž některými se budeme zabývat více podrobněji.

Obrázek 2: Oblasti vládnutí

Pramen: vlastní úprava dle Potůček (2006) a Mansfeldová (2006).

Za posledních přibližně sto let došlo k výrazné proměně toho, co je za pojmem vládnutí chápáno a také k samotné proměně modelů vládnutí. Příčiny a důsledky těchto změn budou rozebrány v následujících kapitolách. Obecně se dají vymezit dvě pojetí vládnutí, která fungovala

⁵ Dále budeme v tomto případě užívat pojem sociální. Označení společenský spíše odkazuje na obecný řád, který platí pro všechny oblasti společnosti, což není tento případ. Navíc použití termínu společenské, resp. celospolečenské vládnutí není v kontextu 20. století zcela přesné – vždy je možné mluvit pouze o oblastech, kde dominuje určitý typ vládnutí, nikoli o jediném všeregulujícím řádu.

at' již jako víceméně preferovaný vzorec chování pro posílení uspořádanosti vztahů ve společnosti anebo jako finální podoba chování a výsledků subjektů, často označovaných jako tradiční („starý“) model a moderní („nový“). Základní odlišnosti sumarizuje následující tabulka (Tabulka 1).

Tabulka 1: Rysy „starého“ a „nového“ vládnutí

	tradiční („staré“) pojetí vládnutí	moderní „nové“ pojetí vládnutí
Zdroj moci	stát	stát společně s občanskou společností
Hlavní hráči	veřejný sektor a administrativní aparát	veřejný, soukromý a dobrovolný („třetí“) sektor
Závislost na	elitách u moci	participace všech elit
Zaměření aktivit na	instituce (organizace)	procesy a procedury
Důraz na	organizační strukturu	vstupy, výstupy a politiky
Filosofie vládních politik	přímá péče (paternalismus)	nabídnout možnosti, řídit
Role vlády	péče, příkazování, kontrola	vedení, napomáhání, spolupráce, vyjednávání
Forma výkonu vlády	hierarchie (shora dolů) a autorita	partnerství a síť

Pramen: vlastní úprava podle Leach and Percy-Smith, 2000, s. 5 a Peters, 2003, s. 5-8.

Tato tabulka schematicky zobrazuje dvě základní historicky vzniklé koncepce, resp. pojetí vládnutí. Musíme konstatovat, že se jedná o modelové zjednodušení ukazující „čisté“ podoby – zjednodušení, které je v praxi velmi obtížně dohledatelné. Navíc, také musíme přiznat, že oba modely v realitě velmi často koexistovaly dohromady a proto spíše než mluvit o jediné formě vládnutí je správnější hovořit o dominujícím přístupu v určité době. Aby bylo možné tyto „ideální“, „čisté“ formy vymezit a charakterizovat hlavní znaky jednotlivých koncepcí, musíme udělat analýzu hlavních interních a externích faktorů, které daný koncept posílily anebo oslabily.

2. Tradiční („staré“) vládnutí

Pojmem „tradiční“, „staré“ formy vládnutí mohou asociovat řadu výkladů a vymezení. Zřejmě nejčastějším je spojení vládnutí s politickým vládnutím a do značné míry je součástí teorií vzniku, rozvoje, ale také rozpadu národních států. Je spojován s koncepcemi modernizace a post-osvícenské tradice vůdčí role moudrého vládce později ztotožněného se státem a státní mocí.

V této kapitole se nejprve podíváme na základní charakteristiky tradičního vládnutí, a stručně představíme hlavní myšlenky teoretiků s ním spojovaných a také ideové základy, na kterých koncept stojí a které mu dávaly do jisté doby silu jako základního a výlučného modelu „řádu“ ve společnosti.

2.1. Základní charakteristiky tradičního vládnutí

Pro tzv. starý koncept vládnutí je charakteristické, že dominantním zdrojem moci ve společnosti je stát, resp. celý veřejný sektor. Hlavními hráči – tedy alespoň v počátcích uplatňování tohoto konceptu – je exekutiva (vláda s rozsáhlou státní administrativou) často podporovaná i Parlamentem a celý veřejný sektor (polostátní organizace, státem vlastněné firmy, atd.). Tito hlavní hráči – exekutiva de facto podporovaná legislativou – se chovají jednak jako skuteční osvícení vládci (formulují a rozhodují o základních pravidlech), a zároveň vystupují jako správci. Zajímavé je, jakým způsobem jsou tato pravidla přijímána a vynucována. Stát, resp. hlavní elity, které jej reprezentují – mají hlavní slovo při formulování a přijímání drtivé většiny pravidel nejčastěji v podobě tvrdých opatření – zákonů, vyhlášek, nařízení atp. – a velmi málo se na formulaci těchto pravidel podílí další části společnosti. Řada přijímaných politik se soustřeďuje nikoli jen na zajištění základních funkcí státu (daňová politika, vnitřní a vnější bezpečnost, atd.), ale také se pasuje do role ochránce a rozšiřuje svou působnost do podoby starostlivého až přímo paternalistického státu v řadě dalších oblastí (nejčastěji poskytování veřejných statků a služeb). Aby bylo možné tyto nově vytvořené funkce zabezpečit, spoléhá se na: (a) rozsáhlou státní administrativu fungující podle rutin a definice kompetencí na základě vztahů nadřízenosti a podřízenosti (hierarchie), a (b) na vytvoření hustých vazeb mezi institucemi a organizacemi veřejného sektoru. Veřejná moc (exekutiva, legislativa a administrativa) funguje vzhledem ke zbytku společnosti jako aktivní činitel, jako zdroj moci a pravidel, která jí umožňuje pečovat, přikazovat a kontrolovat zbytek víceméně pasivní společnosti.

Základní formou výkonu vládnutí je silná autorita státních orgánů a hierarchie shora dolů, s čímž také souvisí důraz na organizační strukturu a provázanost jednotlivých orgánů. To se také často projevuje důrazem na centralistické (ke státu dostředivé, státostředné) uspořádání, jenž usnadňuje kontrolu. Hlavním kritériem efektivnosti není ekonomická efektivnost, tj. maximalizace užitku při minimu nákladů, ale snadnost vládnutí – snadnost ovlivňovat a formulovat pravidla a tedy zaměření se převážně na použité nástroje. Právě z těchto výše

popsaných důvodů je tento přístup označován jako „budování státu“ (state-building), „zaměřeno na stát“ (state-centred) (Pierre, Peters 2000), kde převažuje instrumentální (nástrojové) a organizační pojetí vládnutí.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že vládnutí je v tomto konceptu chápán ve dvou rovinách. Dominance státu znamená převážně politické vládnutí jako ovládatelnosti (governability), které pak generuje i řád společenský. Politika má prim a určuje i chování, jednání i výsledky dalších částí společnosti. V důsledku aplikace hierarchií, jsou vztahy jasnější, predikovatelnější a poskytují vodítko pro dané zamýšlené konformní jednání. Tento přístup je pak aplikován i na jiné sféry společenského života – ekonomiku (rozsah a množství poskytovaných veřejných statků a služeb), vzdělávání (veřejné školství), kulturu (státní financování), atd. a výrazně ovlivňoval chování všech subjektů.

Otázkou ale zůstává, jaké faktory vedly k převládnutí tohoto schématu vládnutí. Bylo to pouze z důvodu roztržitého státu? Odráží to vliv nových ideologií a teorií mezinárodních vztahů, kde je stát hlavním subjektem? Souvisí s proměnou společnosti od tradiční k moderní? Je to důsledek válek? Na tyto otázky se pokusíme zodpovědět v následujících subkapitolách.

2.2. Teorie a myšlenkové zdroje „tradičního“ vládnutí

Tradiční vládnutí, tj. dominující koncept vztahů jak uvnitř, tak i navenek dané společnosti, je spojený s výraznou úlohou státu a státní administrativy minimálně v první polovině 20. století. Tento koncept ovšem nevznikl z ničeho nic – byl ovlivněn řadou faktorů a teoriemi, které mají kořeny v různých disciplínách a byl také ovlivněn řadou historických zkušeností a okolností.

Jádrem konceptu je ale všudypřítomná otázka národního státu – jeho vznik, základní funkcí a role. Vznik moderních národních států je spojen s otázkou výkonu suverénní moci na určitém území – tedy s kontrolou určitého území. Drtivá většina moderních států – přinejmenším v Evropě – má povahu moderních států s definovanými základními občanskými, politickými a sociálními právy a fungujícími na demokratických principech. Stát se oproti feudálním poměrům liší – jeho legitimita je odvozena od společenské smlouvy, voleb a zákonodárné pravomoci legislativních orgánů, funguje na občanském principu a zastupitelství, a politická sféra je jasně vymezena oproti ostatním částem společnosti. Základní funkce státu mohou být velmi různorodé – od vnější a vnitřní bezpečnosti až po poskytování široké škály veřejných statků – ale na každém případě stát se stává monopolním držitelem prostředků násilí a donucení. Tyto funkce mohou být jak legální (po právu) jednoduše vyplývající z daných zákonů, tak i legitimní (oprávněné).

Počátky tzv. moderních států se začínají objevovat již od 15. století. Jsou spojeny s nárůstem centralizace směrem shora od politické moci (absolutistického panovníka) a je patrná zejména v 17. a 18. století, kdy dochází k postupnému nahrazování nebo vstřebávání moci církve a šlechty, které byly typickými mocenskými centry v před-moderní době. Jasný odstup od dřívějších (tradičních) forem sociálního řádu je tedy patrný. Budování moderního státu se nejčastěji

odehrávalo na pozadí národa a národní identity, tj. vymezení národních a kulturních homogenních celků a posilování nacionalismu. Právě vzestup nacionalismu a národních obrození v 19. století vedl k centralizačním a homogenizačním tendencím v západní Evropě.

Také na tomto místě je nutné vymežit rozdíl mezi moderním a „před-moderním“ státem/ uspořádáním. **Anthony Giddens** spojuje „modernitu“ se „způsoby nebo organizací sociálního života, které se vynořují v Evropě asi od 17. století a které se ve svém vlivu následně staly více či méně celosvětovými“ (Giddens 2003: 11), čímž vlastně dokládá, že původně je západním projektem a aspirací stát se projektem univerzálním, tj. netýká se jen národních států. Navíc jak ukazuje postupně dochází k **oddělení času a prostoru**, vyvázání se z lokálních sociálních systému a reflexivní restrukturalizace sociálních vztahů tím, že narůstá důvěra k tzv. abstraktní systémy – symbolickými znaky (např. peníze, razítka, atd.) a **expertními systémy** (rutiny a znalosti jiných), na které se každodenně spoléháme.⁶

Podle Giddense se pak modernita nedá redukovat na jeden rys nebo rozměr. Přesto si na tomto místě dovolíme aplikovat jeho schéma institucionální dimenze modernity právě na stát a podobu starého vládnutí (Giddens 2003: 55-62). První dvě nemusí být pro vznik státu nutné, ale poslední dvě jsou typicky se státem spojovány. Mezi hlavní, navzájem provázané, dimenze tedy Giddens řadí tyto čtyři:

(1) **kapitalismus**, který je založený na vztahu mezi soukromým vlastnictvím kapitálu a nemajetnou námezdní prací. Dochází tak k oddělení ekonomiky, která funguje na zcela jiných principech (trh a konkurence), od politiky. Jak navíc Jessop (1995b) ukazuje, starý režim je v první polovině 20. století spojený s fordistickou metodou produkce;

(2) **industrializace**, tedy používání strojů ve výrobě a nárůstu koordinace aktivit všech aktivit v rámci organizace. V důsledku průmyslové revoluce a technologickým vylepšením dochází k účinnější transformaci přírody a přírodních zdrojů do výrobních statků;

(3) z důvodu koncentrace administrativní schopnosti, narůstá schopnost **dohledu**, která pak umožňuje mobilizovat sociální a ekonomické zdroje. Dohled může mít podobu jak přímého donucení (vězení, škola,...), tak i nepřímého (kontrola informací);

(4) **monopol prostředků násilí** v rámci vymezeného teritoria. Vojenská síla není již vázána na lokální vojenské velitele, ale je centralizována a zprůměrněna (vazba na zbrojní průmysl a zbrojní výzkum a vývoj).

Giddensovo schéma jasně odráží souvislost modernity jako projektu a její faktickou podobu v různých sférách lidských aktivit – zde především s ohledem na stát. Výkon vládnutí tedy souvisí s několika faktory – ústupem od feudálního řádu se rozvíjí průmysl, tj. nová možnost pro stát zvýšit daňovou výtěžnost, rozšířit administrativu, modernizovat armádu i policii, a tedy i snáze kontrolovat širší okruh společnosti.

⁶ Podrobněji viz Giddens (2003), str. 18-32 a str. 76-91.

Změnu, která je spojena ve srovnání s dřívějšími formami uspořádání, vystane také v oblasti veřejnosti a politiky, kterou popisuje **Jürgen Habermas** při zkoumání proměny veřejnosti v 17.-19. století. Pro moderní státy je jedním ze základních znaků vznik **veřejné sféry**. Souhrnně můžeme říci, že politika (tj. veřejná sféra) se začíná v této době vymezovat oproti ostatním oblastem. Mezi základní rysy tohoto oddělení Habermas (2000) řadí:

(1) oddělení veřejného rozpočtu od soukromého majetku vladaře a správce (oddělení místa bydliště od místa výkonu úřadu). Navíc došlo k posílení a jasnému vymezení úlohy soukromého majetku a práv (zejména dědického práva), v důsledku růstu třetího stavu (řemeslníci);

(2) dochází k oddělení byrokratické (formalizované) správy od patrimoniální (spojené s lenním systémem feudalismu);

(3) přeměna autority ze stavu reprezentace do prezentace. Zatímco reprezentace byla spojena se symboly urozenosti (nobility), jenž měly vyvolávat údiv a obdiv, a které zasahovaly i do téměř neexistujícího soukromého života (viz např. šlechta), prezentace je spojena s vrstvou měšťanů, kteří prezentují sebe sama jako člověka užitečného pro druhé a na reprezentaci pohlížejí jako sobectví (s-nobis-mus);

(4) veřejná sféra se prosazuje jako literární provoz, tj. souvisí s rozvojem tisku a literárních aktivit (salóny, kavárny);

(5) ve veřejnosti dochází k výrazné racionalizaci, zatímco rodina se více tradicionalizuje.

Habermas tedy ukazuje, že hranice mezi soukromým a veřejným a jejich jasného oddělení je problémem až moderní doby. Právě toto dělení je důležité ve vztahu k nezávislé a neosobní správě tak, jak ji popisuje Weber v teorii legálního panství.

Moderní národní státy jsou také podle **Maxe Webera** bezprostředně spojeny s mocí⁷ a s formalizací vztahů a následně byrokratizací činností. Vztahy mocenské nerovnosti se pak ukazují ve známém Weberově konceptu tří panství – charismatického, patrimoniálního a legálního.⁸ Všichni, kdo jsou jakékoli moci vyplývající ze tří systémů podrobeni, ji akceptují a považují za něco oprávněného (legitimního). V moderních státech fungují v určité podobě paralelně všechny tři vedle sebe, ale tím hlavním dominantním panstvím je panství legální. Legální panství staví na poslušnosti vůči neosobním pravidlům – nejčastěji v podobě zákonů, tj. technickým pravidlům a neosobním normám, nikoli vůči konkrétním osobním autoritám. Navíc, jak ovládnutí, tak i samotný vládce společně se správním aparátem jsou podřízeni stejným normám a pravidlům, jako všichni ostatní.

Legální panství kromě zákonů je založen také na správním aparátu byrokratické povahy. Byrokracie má hierarchickou povahu s úřední disciplínou, kontrolou a zodpovědností, je pravidelně placena, bývá většinou jmenována, je odborně školená ve znalosti formálních norem, a

⁷ Moc definuje jako „šanci jednat v rámci určitého sociálního vztahu svoji vlastní vůlí, a to i přes odpor druhých“ (cit dle Keller 2005: 273).

⁸ Více viz Weber, M. *Politika jako povolání*. In Weber (1997), str. 246-296.

sama nevlastní prostředky k výkonu správy. Hlavním imperativem je formální racionalita, tj. dostát zákonu, což samozřejmě může vést k odosobnění, přílišné chladnosti a věcnosti rozhodování, ritualizaci a rutinám. Ve srovnání s ostatními typy panství je pro Webera tento typ ideálem pro svou preciznost, přísnost, stálost, výkonnost, disciplinovanost, spolehlivost a předvídatelnost v prostředí rozsáhlé masové společnosti. Pokud ale navážeme na Giddensův projekt modernity, pak je legální panství jediným vhodným pro rozvoj kapitalistického podnikání, protože vyhovuje jak potřebě trvalosti zisku, tak jeho maximalizace, což je navíc posíleno neosobností a věcností právních norem.

Národní státy se vyvíjely dlouho a komplikovaně a není možné nabídnout jediné platné schéma jejich vývoje – byly utvářeny jak shora pod mocí panovníka, tak i zdola stavy. Müller (2008: 115-138) také definuje základní procesy, které jsou s modernizací spojeny, a které můžeme alespoň v západním okruhu v 19. století spojit se státem jako doprovodné (bez ohledu, zdali jsou příčinou nebo důsledkem) navzájem úzce provázané jevy:

- **alfabetizace**, tedy rozšiřování systémů základního vzdělání a vzdělanosti populace v důsledku knihtisku a rozvoji vědy. Narůstající základní gramotnost populace umožnilo a usnadnilo šíření psaných zákonů a podpořilo formování vědomí národní příslušnosti;
- **industrializace**, které je obecně spojeno s budováním továren, zavádění strojů a dalších postupů nejen do výroby, ale také státní správy (např. při výměně informací). Je spojen s pokročilou dělbou práce a následnou specializací. Tento proces vrcholí v průmyslových revolucích od konce 18. století až po počátek 20. století;
- rozvoj **urbanizace** v důsledku vysokých populačních přírůstků a v důsledku migrace pracovní síly z vesnice do města, což se odrazilo např. v nárůstu anonymity, nejasností identit, mezi kterými nakonec bude převážet identita národní;
- **masový konzum, komercializace a komodifikace**, jenž jsou spjaty s ostatními procesy, a které odráží dominanci trhu a tržní směny, jenž se jeví jako samoregulující, odbourávající omezení a umožňuje další vyvázání z tradiční feudální společnosti;
- **demokratizace**, kdy je nejprve posilována role absolutistických panovníků na úkor šlechty a církve (jak jsme již naznačili výše), ale postupně jsou i absolutistické monarchie nahrazovány zastupitelskými demokraciemi, což souvisí s rozšiřováním volebního práva a vznikem politických stran. Politická moc je tak legitimizována volbami a veřejným míněním. Politické strany se stávají hlavním nositelem politických témat a hlavními zprostředkovatelskými organizacemi. Demokratizace s sebou nese ještě další aspekt – umožňuje sociální mobilitu.

Pokud se nyní vrátíme zpět ke starému způsobu vládnutí⁹ byl to právě stát, kdo v politické oblasti výrazně přispěl k modernizaci společnosti, např. rozšiřováním povinné školní docházky, produkcí veřejných statků, rozvojem urbanismu, budováním systémů dozoru a dohledu za pomoci byrokracie a dalších institucí (policie, armády, vězeňství, atd.). Byrokracie a systémy dohledu jsou chápány v masových společnostech jako nevyhnutelnost v důsledku rostoucí komplexnosti jak společnosti samotné, tak i státu (např. rozsahu poskytovaných služeb či komplikované regulaci a byrokratizaci).

Důležitou roli v těchto tradičních systémech vládnutí hraje kontrola, resp. otázka dohledu. Michel Foucault ve svých Dějinách šilenství a zejména v díle Dohlížet a trestat stejně jako další autoři¹⁰ ukázal, jak nárůst složitosti společnosti také vyvolává stále silnější potřebu dohledu, kontroly a vnesení určitého řádu, třídícího prvku, jenž je pro něj epistémé. Na několika příkladech ukazuje, jak stát (společně s administrativním aparátem) umravňuje, normalizuje a univerzalizuje celou společnost pomocí věznic, nemocnic pro duševně choré, útulků atd. Pomocí těchto Benthamovských panoptikálních institucí se podobný dohled pozvolna rozšiřuje do celé společnosti s větší silou nežli ve středověku v relativně malých společnostech, kde hlavní dozor vykonávala církev nebo šlechta při výběru daní (viz v kapitole 3.3). V důsledku masovosti a různorodosti společnosti byly vyvinuty nástroje především byrokratické kontroly, které se v průběhu 19. a 20. století výrazně proměnily. Homogenizace prostoru a nové podmínky politického dohledu umožnily centrálním vládám nejen požadovat, ale také provádět účinný dohled na rozsáhlém a přesně vymezeném území (Müller 2008).

Podle tohoto můžeme pak stručně říci, že tradiční model staví zejména na přímém dozoru a dalších donucovacích pravidlech, které nutí k určitému konformnímu chování. Na druhou stranu je třeba říci, že i když přímé možnosti dohledu možná převažují, velmi častou jdou spolu ruku v ruce a nelze jednoznačně tvrdit, že přímé metody mají navrch. Přesto můžeme s určitou opatrností tvrdit, že tyto systémy kontroly a dozoru jsou **vědomě zaváděny**, ale s nedomyšlenými důsledky, které s sebou přináší.

2.3. Vládnutí na počátku 20. století

V průběhu 20. století dochází k výraznému posílení role státu, od čehož se také odvíjela jeho moc a vládnutí. K tomu ale nedošlo přes noc a už vůbec ne rovnoměrně ve všech částech světa. Existuje několik hlavních příčin, které přímo anebo nepřímo podporovaly posilování státu a jeho vůdčí role v oblasti vládnutí.

Hlavní myšlenka tradičního (starého) konceptu vládnutí může být charakterizována jako „právo a pořádek“. Po nacionalistické vlně a utváření národních států v 19. století dochází

⁹ Na tomto místě znovu připomínáme, že za starým způsobem/modelem vládnutí chápeme důležitou roli státu jak v rozhodování a „organizaci“ společnosti, tak i produkci statků zejména v kontextu 20. století.

¹⁰ Dále např. Erving Goffman, Jacques Derrida, a další.

zejména k posílení jeho ekonomických a bezpečnostních funkcí i ve století dvacátém. Stát, resp. instituce jej reprezentující, se stává legitimním reprezentantem svého obyvatelstva, hlavně po zavedení všeobecného volebního práva a propojením masových politických stran, které se účastní výkonu vlády, s bohatým spolkovým životem. Dochází sice k oddělení soukromé a veřejné sféry, ale hranice jsou v průběhu celého století a v porovnání mezi zeměmi navzájem velmi proměnlivé.

Stát 20. století na sebe vzal několik funkcí, z nichž některé výrazně posílil. Vedle zajištění vnitřní a vnější bezpečnosti, je to kulturně-výchovná funkce, ekonomická, sociální a zahraničně-politická funkce. Aby stát mohl tyto a mnohé další funkce naplnit, musel rozvíjet stále propracovanější systém daní a právní regulace. I když stát v duchu neoliberalní koncepce podporuje soukromé podnikání a kapitalistické vztahy, sám je podnikatelem a řadu statků produkuje ve vlastní režii. Navíc, v důsledku liberálního přístupu k ekonomice v první čtvrtině století a následné Velké depresi 30. let dochází k obratu – nedokonalá konkurence je realitou, státní (vládní) zásahy do ekonomiky jsou nejen odůvodnitelné, ale často v důsledku nedostatečné agregátní poptávky nutné a tak státní zásahy pozvolna nabývají na síle – ekonomické vládnutí se výrazně mění a stát se stává jedním z důležitých ekonomických subjektů.

Keynesiánský přístup k ekonomice, rehabilitace státního intervencionismu, používání nástrojů přímé a rozsáhlé regulace, to všechno vedlo k nárůstu důležitosti státu a nárůstu jeho podílu v ekonomice. Krize liberálního přístupu ke koordinaci hospodářství je „nahrazeno“ sice tržním, ale vládou/státem usměrňovanou koordinací. Vlády se tak – alespoň v ekonomické oblasti – do pozice, kdy se stávají nezastupitelné a zároveň velmi kritizované. Keynesiánství se stává konkurentem k čistě neoliberalní koncepci, která stát výrazně v jeho rolích „osekala“ – v keynesiánském duchu stát je aktivním činitelem, který může prostřednictvím svých nástrojů (daní, dotací, regulací, produkcí veřejných statků) výrazně ovlivnit chod ekonomiky, ekonomický růst a chování subjektů.

Vedle toho aby stát mohl administrovat výběr daní, podnikatelskou činností a také poskytování veřejných statků, musí neustále rozšiřovat byrokratickou správu a administraci složité společnosti, ať již přímo nebo nepřímo. Weberův koncept byrokrata přestal být ideálním – úředníci nebyli osvícení, nestranní, nevykonávali pouhou správu, často sledovali vlastní zájmy (displacement of goals), ritualizovanému chování, vysoká míra instrumentalisty, selhávali, jak ukazuje např. Robert K. Merton (1957) či obecný přehled podaný Janem Kellerem (1995, 1996). Snaha spravovat společnost se ukázala jako velmi náročná, vedla k rozrůstání byrokratického aparátu a jeho postupnému selhávání a neschopnosti změny.

Jako jeden z hlavních charakteristických rysů vládnutí ve 20. století přinejmenším v západní Evropě, jsou státy blahobytu (welfare states). Do jisté míry vznikají jako důsledek druhé světové války – už v jejím průběhu se snaží jednotlivé vlády zavádět systémy sociálního pojištění¹¹, a po jejím skončení řadu podniků přebírá stát do vlastních rukou, snaží se je rekonstruovat, jsou

¹¹ Nejsou ovšem žádnou novinkou, první moderní systémy sociálního pojištění lze nalézt již za Bismarcka v Německu na konci 19. století.

zaváděny široké systémy státního vzdělávání, zdravotní péče a poskytovány veřejné statky, jejich množství i okruh se neustále rozšiřuje. Sociální státy, jenž zahrnovaly poskytování řady služeb sociálního zabezpečení, také vytvářely určitou míru závislosti občanů a firem na státu – a tedy i určité podobě dominující roli státní moci nad soukromými subjekty.

Posilování státu bylo po druhé světové válce tedy značně upevněno – stal se nositelem bezpečí, pokroku a rekonstrukce válkou zničených odvětví, garantem sociálních práv a jistot, hlavním realizátorem paternalistické hospodářské a sociální politiky, tvůrcem právních norem a regulací, reálným subjektem vystupujícím v mezinárodních vztazích. Všechny výše uvedené (a řada dalších dosud nezmíněných) faktorů vedlo k posílení reálné pozice vlády, státní administrativy a státem řízených kapitalismů v západní Evropě a plánovaných ekonomik v sovětském bloku. Tato dominance byla navíc posilována i situací Studené války.

Velmi stručně by se dalo říci, že stát (vlády a státní administrativa) se stává primárním a protěžovaným hráčem v politické, ekonomické i sociální oblasti. Můžeme říci, že stát, resp. vláda skutečně vládne. Později, až se státy dostanou do krize a objeví se i jiné možnosti vládnutí a správy, je tento způsob vládnutí označen jako tradiční, resp. starý.

3. Nové formy vládnutí

Tradiční formy vládnutí mohly fungovat jako dominantní schéma ustavení řádu za určitých podmínek. S narůstající složitostí a oslabováním role a působnosti státu se do popředí dostávají i jiné formy vládnutí a správy, jež byly dříve považovány za marginální a nevhodné anebo se jednoduše objevily zcela nově jako možný způsob, jak se vypořádat s problémy, které s sebou přineslo původní vládnutí.

Tzv. nové formy vládnutí mnohdy nejsou zcela nové. Většina z nich již existovala dříve, ale nebyly uplatňovány a jsou „objevovány“ až později jako možná a účinná alternativa řešení.

3.1. Základní charakteristiky moderního vládnutí

Problémy, které se akumulovaly v důsledku „krize“ starého režimu vládnutí, vedly k revizi stávajícího schématu vládnutí. Velmi znepokojivě začal být vnímán fakt, že stát je až příliš rozsáhlý a že je nutné revidovat jeho funkce i pravomoc rozhodovat o řadě záležitostí, které se dotýkají celé společnosti. Nebylo smyslem zpochybnit fungující demokratické mechanismy, ale stát jako hlavní „vládnoucí“ subjekt se stal jaksi odtažitým, rozhodoval „o nás bez nás“ a bylo velmi obtížné překonat zbyrokratizované kanály a participovat na utváření politiky zdola. Je tak možno najít několik možných charakteristik, které jsou s „novým“ způsobem vládnutí spojené.

Předně, stát již není jediným subjektem, který utváří politickou agendu a kdo „vládne“ ve společnosti. Je chápán jako jeden z možných aktérů, který se na ovlivňování podílí, a komu je svěřena pravomoc v konečném důsledku rozhodnout a vydávat např. zákony. K tomu ale vede dlouhá cesta a kanály pro kontakt, komunikaci a participaci ostatních subjektů a sektorů (soukromého (firemního) a občanského (dobrovolného, neziskového)) se postupně otvírají. I když má stát v novém modelu poměrně silnou pozici a hraje důležitou a nezastupitelnou roli, není jediným hegemonem a již není sto kontrolovat aktivity v celé společnosti. Právě nárůst komplexity, složitosti vztahů a neschopnosti (ztrátě kapacity) efektivně kontrolovat jednotlivé složky společnosti pomocí byrokracie a zavedených hierarchických způsobů, mnoha vnitřních problémů, to vše vedlo ke změně – stát musí pro svou činnost velmi často využívat experty mimo vládní a byrokratické struktury, v důsledku deficitů rozpočtu a rostoucí zadluženosti musí racionalizovat své politiky a díky decentralizačním tlakům provádět reformy veřejné správy. Proto musí řadu činností najímat od firem a dobrovolnických organizací anebo se řady činností jednoduše zbavuje (např. privatizací), což samozřejmě vytváří prostor pro participaci všech sektorů a elit.

Role státu se tedy transformuje – namísto starého vzorce přímé péče a poskytování rozsáhlého souboru veřejných statků, stát spíše vystupuje v roli **koordinátora** a vytváří prostor pro diskusi o hlavních směrech politiky, nabízí možnosti řešení a je arénou, kde se o problémech a možnostech diskutuje a kde se utváří konsensus. Vláda tedy nežli v roli příkazce a kontrolora

spíše vystupuje v pozici jednoho z důležitých subjektů (byť s konečným slovem a podstatnými důsledky pro celou společnost), vede a usměrňuje diskusi, nabízí spolupráci a vyjednává (odtud někdy označení jeho role jako role vyjednavče). I když organizační vztahy jsou ve vládním sektoru důležité, protože se řada politik utváří nejen uvnitř státu, ale ve spolupráci s ostatními sektory, jako důležitější se obecně jeví fungující procesy a procedury a s tím související důraz na vstupy, výstupy a samotné procesy. Zapojení mnoha aktérů do těchto procesů ovšem neznamena, že vždy a všude musí participovat všichni – spíše jsou v řadě oblastí navazována partnerství s nejvýznamnějšími zainteresovanými aktéry a vytvářeny široké sítě vztahů a kontaktů mezi nimi. Právě při vytváření těchto spojení se často hovoří o plastických identitách, protínajících se vztazích, prolínajících a křížících se rolí a nezakotvenosti sociálních aktérů v jedné nebo několika oblastech a schématech jednání a chování společenského života.

Nový styl vládnutí také staví na řadě prvků, které se dostávají do popředí zájmu a jsou s ním spojovány jakožto základní stavební kameny konceptu, který bývá velmi často označován – z jistého pohledu normativním a morálně zakotveným termínem – dobré (good) vládnutí. Konkrétně se jedná o:

- právní stát (vládu práva, rule of law), tj. jde o fungující právní řád, který dbá na ochranu lidských práv, nezávislost a nestrannost soudů a policie a také naplňuje jakkoli vágní koncept spravedlnosti;
- transparentnost – definici jasných pravidel a předpisů, důraz na dostupnost a veřejnost informací;
- rovný přístup a nediskriminace subjektů, řešení a nástrojů;
- odpovědné jednání (accountability) zúčastněných subjektů, čímž se myslí přístupnost jakékoli vnější kontrole a skládání účtů komukoli, kdo o to požádá;
- zodpovědnost jednajících subjektů (responsibility) ve smyslu odpovědnosti a přijetí a vyvození důsledků za své jednání;
- účast (participace) zainteresovaných subjektů;
- hledání konsensu v základních otázkách;
- efektivnost a efektivita jednání.

Tyto aspekty, které velmi často doprovázejí nový styl vládnutí nabývají na popularitě, ale velmi často jsou spíše idealizovaným schématem. Navíc, velmi často s sebou mohou nést nejen určitý morální aspekt a mohou se stát slepě sledovaným normativním konceptem vycházející ze zkušenosti západní euroatlantické civilizace, ale také v důsledku vysoké míry obecnosti a odtažitosti od místních poměrů nemusí být vhodným, naplnitelným a užitečným schématem.

Jako jeden z nejoceňovanějších aspektů, které je s novou formou vládnutí spojován, je možnost zapojení mnoha subjektů do procesu rozhodování a otevření kanálů participace nejen

přímo v procesu rozhodování, ale také již ve fázi hledání a upozorňování na existující problémy, ale také v následné kontrole funkčnosti, efektivnosti i samotném smysluplnosti přijatých opatření a politik. Ruku v ruce s tím ale úzce souvisí i další procesy – nutnost poskytování i získávání informací z nejrůznějších zdrojů, odpovědnost s jejich nakládáním, neustále se objevující požadavky na transparentnost informací, procesů a obsahu rozhodnutí i politik, stejně jako rovný přístup a nediskriminace.

I když je tento populární, velmi silně se zde ukazuje jeho ideová zakotvenost vycházející z neoklasického, individualistického a západního myšlení a je tedy značně normativně podmíněn a velmi často je uplatňován jako morální diskurz. Jeho aplikace do jiného prostředí s sebou přináší řadu problémů, nejen kulturního charakteru, ale také odlišné mentality, strukturálních charakteristik či přímo nemožnosti aplikovat tento pokročilý koncept v prostředí nerozvinuté společnosti jak z hlediska právního rámce, ekonomiky, tak i politiky a občanské společnosti.

3.2. Myšlenkové pozadí konceptu nového vládnutí a příčiny obratu

3.2.1. Obecné společenské trendy a teorie

Je-li koncept nového vládnutí skutečně něčím novým, není dnes ještě zcela jasně vyřešeno. Zcela nepochybně ale můžeme říci, že co se týče formy vládnutí a užitých nástrojů, minimálně během posledních 50 let došlo k výrazné proměně. Pojem vládnutí byl dříve spojován velmi úzce pouze s vládnutím politickým, později se tento pojem začíná objevovat i v jiných než politických analýzách. To vedlo k jeho nadměrnému užívání a výraznému posunu obsahu tohoto pojmu. Navíc, jelikož se stal populárním termínem, velmi často se stalo, že jeho prostřednictvím jsou vykládány a vysvětlovány události, politiky a praktiky dříve již popsané v jiných termínech.

Proč se ale „objevuje“, když již byl dávno užíván, resp. proč se objevuje v novém kontextu a s novým obsahem? Jaké důvody vedly k novým úvahám a znovu-výkladu? Jedná se o revizi dřívějšího či nový výklad? Proč se tzv. nové formy vládnutí staly konceptem, který je dnes v mnoha oblastech doporučován, na něž je odvoláváno? A jaké příčiny vedly k jejich popularitě?

Podle některých autorů existuje řada vysvětlení, proč jsou nové formy vládnutí tolik populární. Kromě nutnosti reakce na objevivší se krizi starého konceptu, novým myšlenkovým směrem a rostoucí globalizaci (viz níže), Jessop (1998) ukazuje, že uvažování v pojmu vládnutí (governance) se stalo spojovacím můstkem napříč disciplinami a otevřelo jiný pohled a jiné uchopení problémů (stalo se de facto novou optikou, které umožnila nahlédnout stejně jinak). Popularitu a atraktivitu tomuto pojmu ale zajistily tři důvody (Jessop 2003: 2):

- módně a nově legitimizuje zaběhnuté (a tudíž „staré“) praktiky (jako např. korporatismus);
- nabízí řešení krizové situace, ačkoli nabízená řešení jsou pouze dílčí a dočasná;

- nabízí možnost, jak vyřešit problémy koordinace v prostředí narůstající složitosti a komplexity.

Pojem se tak stává určitým nástrojem, jak překonat určitou krizi v sociálních vědách a vyčerpanost původního pojetí striktně spojeného s a omezeného národním státem, jenž odráží tradiční uspořádání moderních industriálních společností 19. století. V ekonomii se zaměřuje na trhy, v politologii na suverenitu národních států, v mezinárodních vztazích na mezi-státní Realpolitik, a v sociologii na společnost (Jessop 1998). Jeho hlavním smyslem bylo popsat již existující jevy, vztahy a procesy jinak a měl se stát propojovacím pojmem mezi jednotlivými sociálně-vědními disciplinami.

Jessop (2003) konstatuje, že problém vládnutí ve smyslu reflexivní sebe-organizace není nikterak nový. Projekt reflexe nad již používanými termíny se objevuje nejen v sociologii, ale má také své kořeny ve filosofii minimálně od Wittgensteina, post-strukturalistů a postmoderny (viz níže). **Reflexivitu** lze charakterizovat jako akt sebereference, kdy samotné jednání je reflektováno subjektem a zpětně jej ovlivňuje. A tak se může stát, že nové podoby vládnutí sice mohou reagovat na reálný stav věcí a procesů, ale jsou do jisté míry pozorovanými událostmi ovlivňovány nebo dokonce determinovány. To často vyvolává dojem, že koncept nových forem vládnutí je považován čistě za sociální konstrukt s četnými manipulativními prvky, ale stejně tak může vést k domněnce o determinaci a znovuvytváření tohoto konceptu reálnými procesy. Je pravdou, že nové formy vládnutí do jisté míry odrážejí snahu reflektovat současný stav, ale na druhou stranu také s sebou nese snahu ovlivnit/změnit/konzervovat tento stav. Problém velmi úzce souvisí s takovými jevy, jako je teorie poznávacích procesů, sociálního chování, tzv. Thomasovým teorémem, Mertonovým konceptem „sebenaplňujícího se proroctví“ či také Beckovým a Giddensovým pojetím reflexivní modernity (viz níže).

Vládnutí je v tomto ohledu chápáno jako *reflexivní sebe-organizace nezávislých aktérů, kteří jsou zapojeni do komplexních vztahů vzájemné oboustranné vzájemné závislosti, přičemž tato sebe-organizace je založena na trvajícím dialogu a sdílení zdrojů pro rozvíjení vzájemně prospěšných projektů a pro řízení rozporů a dilemat, které se nevyhnutelně v podobných situacích objevují* (Jessop 2003: 1). Z definice je patrné, jak se sociologické pojetí liší od původních pouze politických představ a shrnuje několik aspektů nového vládnutí – vzájemnost a rovnost postavení jednotlivých aktérů (přínejmenším v dialogu), jejich vzájemná autonomie, ale na druhou stranu také výrazná závislost subjektů jednoho na druhém a ostatních, dlouhodobost vztahů a také řešení problémů pomocí vzájemné komunikace v dialogu, což také umožňuje určitou prevenci a předcházení konfliktům v budoucnosti. Dochází k formování mnoha navzájem se překrývajících a proplétajících se sítí vztahů spolupráce i konfliktů, vyšší zainteresovanosti aktérů (nejen samotných občanů, ale také vlády a dalších institucí a organizací) při řešení běžných každodenních záležitostí a konfliktů.

Tato idea nachází uplatnění především v řadě sociologických konceptech, jako např. v Beckově reflexivní modernitě, a několika souvisejícími výklady radikalizované modernity Giddensově anebo Baumanově tekuté modernity. V Beckově pojetí (2004) je reflexivní

modernita výsledkem modernizace a pokroku, který nakonec ústí v rizikovou společnost. Jinak řečeno, na vědu a užívané technologie je nahlíženo spíše skrze brýle nezamýšlených důsledků, jenž přinášejí technologie a poznatky industriálních společností, a které v sobě nesou řadu dříve zastřená nebo neuvažovaná rizika. Jako nejzásadnější problém se jeví udržitelnost a bezpečnostní problémy, které narostly nejen v důsledku těchto nezamýšlených efektů, ale také složitosti společnosti. Změny, resp. vědecké poznatky, které v posledních desetiletích zažíváme, tedy nejsou neutrální.

Giddens naopak svůj koncept radikalizované modernity primárně staví jako „realistickou“ alternativu vůči „utopickému“ postmodernismu¹², ale mnohé jej s Beckovým konceptem spojuje. Reflexivita moderního sociálního života spočívá ve faktu, že sociální praktiky jsou soustavně prověřovány a zlepšovány v důsledku nových informací o těchto praktikách samotných, a tudíž významně pozměňuje jejich charakter (Giddens 2003). Reflexivitu v tomto ohledu lze spojit s jeho označením „dvojí hermeneutiky“ – tedy že každý děj může mít dvě interpretace – jak aktérem samotným, jenž daný děj způsobil, tak i dalšími badateli, kteří se pokouší dá význam dějům, které zkoumají. Každý prostě musí k situaci, v níž se nachází, zaujímat nějaké stanovisko¹³. Svě teorie staví na rozdílu mezi tradiční feudální a moderní industriální společností, jak bylo popsáno výše – reflexivita je rys spojený až s moderní společností, mohli bychom dokonce tvrdit, že až s pozdní modernitou. V důsledku vyvazujících mechanismů (tj. systémům symbolických znaků jako jsou např. peníze nebo jazyk, a expertním systémům, tj. spoléhání se na odborníky, které obsluhují a provozují systémy každodenního života, které přesahují běžné poznání lidí) dochází k rozpojení času a prostoru: obě dvě charakteristiky se stávají proměnlivými a oddělenými veličinami – tradiční sepejetí místa s časem a „tady a teď“ upadá a v důsledku pokroku a poznání se vytváří virtuální čas a virtuální místa se všemi možnými riziky.

Další příčinou, proč se nové pojetí vládnutí objevuje, je i fakt narůstající **komplexity** sociálních vztahů. Samotný pojem komplexity není jednoznačně definován a prochází mnoha disciplinami. Můžeme jej pro další výklad chápat jako narůstající složitost vztahů vyplývajících z rozdílných rolí a identit v určitém systému nebo několika překrývajících se systémech a z toho důvodu i množství problémů a konfliktů (nahodilost, netrivialita procesů, atp.), jež z toho mohou vyplývat. Vládnutí pak může být chápáno jako snaha, jak tuto komplexitu více či méně organizovat, což s sebou může přinášet řadu problémů a rizik.

Komplexita projevující se v postindustriálních společnostech např. nárůstem úlohy trhu a decentralizací, nabývá v posledních desetiletích nejen na intenzitě, ale také rozsahu, což má podle Reschera několik základních příčin (Rescher 1998: 28, cit. dle Jessop 2003):

¹² Resp. Giddens sám tvrdí, že většina teorií postmodernismu může být označena za extrémní případ jeho konceptu radikalizované modernity.

¹³ To se pak může v případě jednotlivce projevit například tak, že si začne uvědomovat svou rozpolcenost ve společnosti, anomii, nejasné a nevyhraněné identity i role, jakou má hrát, na druhou stranu to může vést i k určité míře radikalizace názorů, volání po minulosti anebo radikální změně podmínek. Z hlediska badatelů dvojitá hermeneutika ukazuje, že i když se vědci snaží budovat nezatiženou hodnotově neutrální vědu, je to velmi obtížné případně zcela nemožné. To, co ale oba [vědce a pozorovatele] spojuje, je silná kontextualita a reflexe nad situací a pozicí aktérů.

- rostoucí funkční diferenciaci kombinovaná s nárůstem vzájemná závislosti mezi výslednými funkčními systémy;
- nárůst nejasnosti některých institucionálních hranic (jako je např. zájem o ekonomické aspekty v éře rostoucí konkurenceschopnosti);
- multiplikace a znovu-rozdělování prostorových horizontů;
- rostoucí komplexita časových horizontů jednání;
- multiplikace identit;
- rostoucí význam vědění a organizovaného učení se.

Poslední bod, který Rescher, resp. Jessop zmiňuje, je možnost dalšího nárůstu komplexity sebe od sebe, tj. schopnost posilovat samu sebe. Jak ukazuje Thompson komplexita nejen že je sebezpešilujícím se dynamickým systémem, ale disponuje také řadou zpětnovazebních mechanismů (Thompson 2004: 412). A navíc potvrzuje výše uvedené, tj. že komplexní systémy fungují v sociálním kontextu a své chování proměňují v závislosti na tom, co dělají ostatní subjekty. Vše výše uvedené tedy může vést k pochybnostem o schopnosti řídit (governability) ekonomický, politický a sociální život ve světle globalizace a protichůdných identit.

Problém komplexity pak dále souvisí s několika dalšími jevy: s problémem nelinearity, tj. možností chovat se jinak, nežli by se očekávalo na základě daných východisek a předpokladů, což vede k *mnohočetnosti a rozmanitosti výsledků a řešení*, ale také souvisí s tzv. *otevřenými systémy*, které jsou schopny interagovat s okolím a zachovat si přitom vlastní stabilitu.¹⁴

Jako další příčinu a dílčí vysvětlení změny můžeme použít argument popularity vysvětlení a teorií shrnutých pod pojem „**post-...-ismů**“. V souvislosti s přeměnou vládnutí a správy je možné zmínit celkem tři důležité: post-fordismus, post-industrialismus a post-modernismus.

Post-industrialismus je možné chápat jako přechod od výrobní ekonomiky (tj. ekonomiky, která je převážně založena na produkci zboží) k ekonomice služeb (ekonomice produkující zejména služby). Jeden z prvních, kdo tento pojem zavedl a zpopularizoval byl Daniel Bell v knize *Příchod post-industriální společnosti* již v první polovině sedmdesátých let minulého století. Řada dlouhých časových řad ekonomické statistiky tento trend a posun v posledních minimálně 50 letech ve vyspělém světě¹⁵ (viz např. Světová banka, Mezinárodní měnový fond, OECD). Úzce souvisejícím problémem je i rostoucí globalizace a likvidita mezinárodního kapitálu, narůstající rozplývání a rozředování národního kapitálu a masová privatizace spojená

¹⁴ Je nutné v této souvislosti nezaměňovat stabilitu za rovnováhu. Zatímco nerovnováha znamená vychýlení z daného stavu a nová rovnováha, která se objeví, může mít zcela jiné parametry a charakteristiky, stabilita znamená právě tuto schopnost systému obnovovat rovnováhu a přežít (příp. se zhroutit).

¹⁵ V otázce rozvíjejícího se světa nebo nově demokratizovaných ekonomikách tento trend neplatí zcela. Předpokladem pro přechod k post-industriální společnosti je pokročilá industrializace a liberalizace. Většina rozvíjejících se ekonomik sice po druhé světové válce prochází zrychlenou modernizací a industrializací, přesto je nedostatečná a vede k řadě kulturních rozporů a problémům, jak např. ukazuje Huntington, S.P. (1968) nebo Rokkan, S. (1970, 1983) nebo Flora, P. et al. (1999).

s rozsáhlými deregulačními tendencemi, které samy o sobě vyvolávají nutnost jiných (a nových) forem správy a řízení produkčních aktivit ekonomik. Obecně se dají trendy shrnuté pod pojmem post-industrialismus shrnout pod tyto body:

- ústup od produkce výrobků a spotřebního zboží k poskytování služeb; s tím souvisí i
- pokles důležitosti „modrých límečků“ a dělnických profesí na jedné straně, a nárůst profesionálů, odborníků, techniků a vědců na straně druhé;
- důležitá role vědy a výzkumu, které umožňují inovovat;
- nárůst podílu nových technologií, které se snaží řídit složitou komplexitu;
- narůstá podíl specializovaných teoretických znalostí, což otvírá i otázku znalostí a poznávání vůbec, stejně jako etické otázky;
- důraz na vysokoškolské vzdělání, které produkuje experty, kteří vytváří, řídí a kontrolují nové technologie a expertní systémy (Ritzer 2007).

Jedním z aspektů, jenž si zaslouží vyčlenit samostatně a jenž s sebou post-industrialismus přináší, je řada kulturních problémů, které jsou důsledkem překotně se měnících hodnot a norem chování ve společnosti, řady rozpojení¹⁶ a také dominance tržního mechanismu a jeho aplikace do prostředí, kde pro to nejsou předpoklady a rozvoji síťových struktur.

Druhým „post-...-ismem“ je **post-fordismus**, který velmi úzce souvisí s předchozím problémem – souvisí se způsobem výroby v ekonomikách a přechodu z pásové, specializované a neustále se opakující rutinní činnosti ve výrobě v době fordismu k jiným formám produkce a organizace. Do značné míry také souvisí s kapitalismem, liberalizací a liberálním pojetím ekonomiky, globalizací finančních trhů, feminizací práce, růstem důležitostí sektoru služeb a zároveň boomu informačních technologií. Důležitým subjektem směny se stává zákazník, jenž „určuje“ v mnoha oblastech to, co a jak se bude vyrábět. Firmy na rychlé změny, ke kterým dochází, musí reagovat zaváděním nových technologií řízení s apelem na co největší flexibilitu jednotlivých částí výrobního řetězce – tj. dochází k vysoké fragmentaci a úzké specializaci provázaných, ale přesto izolovaných částí výrobního procesu. Zajímavou otázkou v tomto ohledu je problém stabilizace rozkmitaných a vykolejených institucí sociálního života, tj. určitou mírou nesouladu mezi pomalu měnícími se sociálními a kulturními institucemi a vysokou dynamikou a uměle vytvářenou a vynucovanou flexibilitou na trhu práce.

Posledním „post-...-ismem“ je **post-modernismus**. Post-modernismus není jednoduše směr a projevil se v řadě oborů rozdílně. Je zklamáním, které s sebou modernita přinesla a jenž vyvrcholila ve druhé světové válce, proto podle některých autorů modernitu překonává. Je spojována s kulturní, intelektuální a uměleckou pestrostí, snahou vyrovnat se s vytrácejícím se organizačním principem či snahou potýkat se s komplexitou, rozpory, nejasnostmi, rozmanitostí

¹⁶ Nejen z výše popisovaného rozpojení času a prostoru, ale v této souvislosti s rozpojením sociální struktury a kultury.

a vzájemnými propojeními a sebevztážeností, a je často spojován s poststrukturalismem a odmítnutím původní elitní kultury. Za hlavní rys lze považovat kritický přístup – ke kultuře, společnosti, elitám, vládnutí a celému projektu modernity započatého osvícenstvím – projevující se například v diskusích o přehodnocení hodnotového systému dominantní západní civilizace. Kromě kritického zpochybňování povahy poznávání, se snaží překlenout opomíjení kulturních rozdílů a bohatosti, pověr, slepou akceptaci technologických a sociálních inovací, zpochybnění objektivitu a jediného možného správného způsobu řešení nebo jediné racionality.

Součástí kritického přístupu je i proces dekonstrukce, tj. podkopávání rámce výpovědi a předpokladů, které podtrhují kritický přístup k textu a lidským výtvorům. Není to ani tak metoda nebo nástroj, jako spíš odhalení a kritika skrytých a potlačených předpokladů jednak myšlení samotného, tak i tradic¹⁷.

Post-modernismus je ale kritizován z řady pohledů pro svou přehnanou kritiku racionalismu, vědy a univerzalizmu, za přehnaný relativismus, anti-moderní postoje a opozice vůči osvícenství, ve kterém měla své kořeny modernita.

Z hlediska politiky a vládnutí se kritika týká několika bodů. Prvním je přílišný univerzalizmus, který se zakládá na kulturních hodnotách euroatlantického civilizačního okruhu a přehlíží jiné kulturní odlišnosti. Kritika se také dotýká snahy aplikovat obecná řešení a nástroje celosvětově bez ohledu na kulturní rozdílnost a specifické lokální podmínky. Za druhé, řada moderních konceptů je z pozic post-modernistů kritizována pro přílišnou normativnost a zdůrazňuje požadavek pohlížet na některé problémy z etických pozic. Z moderního konceptu racionality, pokroku a řádu vedl podle některých autorů k odosobnění, anomii a konkurenčním etickým normám. Za třetí, kritický náboj k modernitě a moderní době, jenž je jádrem konceptu, společně s vysokou mírou relativizace oprávněnosti stávajících konceptů, což podnítilo zkoumání nejen zaběhnutých „tradičních“ forem moci a uplatňování vlivu (viz M. Foucault a další), ale odrazilo se také v relativizaci unikátního postavení státu co by centrálního subjektu společnosti. Mnohem větší důraz je kladen na decentralizované formy vládnutí se zapojením a participací jednotlivých aktérů. A konečně, důraz na zpochybňování, kritika, přemýšlení a odhalování hlubších vrstev problémů, procesů a politik je jedním ze stěžejních rysů, které prostupují většinu úvah, ať jsou již zabaleny do diplomatických argumentů anebo radikálních názorů.

Dalším, již několikrát zmiňovaným faktorem, který přispěl ke změně pohledu, je **globalizace** a řada teorií a vysvětlení nejen co globalizace znamená, ale také jaké má důsledky pro stát, vládnutí a řízení složitých společností. Ať se již ztotožníme s Giddensovým či Beckovým pojetím radikalizované nebo rizikové modernity, globalizace je jedním z klíčových aspektů spojených s post-moderními společnostmi. V posledních padesát letech navíc dochází ke zrychlení globalizačních tlaků, tj. *zintenzivněním celosvětových sociálních vztahů, které spojují vzdálené lokality takovým způsobem, že místní události jsou formovány událostmi dějícími se mnoho mil daleko a naopak* (Giddens 2003: 62) a to v důsledku rozvíjejících se vztahů světové kapitalistické ekonomiky, kde zákony trhu

¹⁷ Naproti tomu sociální konstrukce je opačným procesem – ukazuje, jak společnost vytváří realitu sebe sama.

překračují národní hranice států díky liberalizaci, vysoké mobilitě kapitálu, a intenzivní mezinárodní dělbě práce a specializací.

Díky tomu se dostalo do popředí několik rizik, ale také příležitostí, které již nemají povahu místních problémů, ale ohrožují celou planetu a celou její populaci – riziko rozsáhlých válečných konfliktů s použitím nukleárních zbraní, globální znečištění životního prostředí, unifikace činností a také určitá unifikace kulturních aspektů, riziko finanční a ekonomické krize, riziko neúspěchu individuálních životních drah jednotlivců a skupin, či riziko ztráty vlastní identity z důvodu přemrštěného apelu na přizpůsobování se novým trendům. I když některé instituce se snaží představit nástroje, jak se s rostoucími riziky vypořádat (směrnice a doporučení na mezinárodní úrovni typu Kjótského protokolu, dohod o omezování výroby konvenčních zbraní, ale také bezbřehá liberalizace vyvolávající zpětně nutnost určité regulace, otázky spojené s integrací menšin a kulturního dialogu atd.), jasné, jednoduché, přijatelné a konsensuální řešení není zcela jednoduché dosáhnout. Kromě těchto rizik jsou to napětí spojené s nedostatkovým systémem v rozvíjejících se zemích a postnedostatkovým systémem v rozvinutých zemích, snahou představit efektivní nástroje víceúrovňového vládnutí, demilitarizace, vládu práva atd.

Globalizace nenabývá pouze podob rizika, příp. výzev. Je spojena s řadou trendů, které jsou spojeny s regionální integrací jak ekonomického, tak i politického charakteru, a zejména v důsledku vysoké mobility kapitálu a znalostí také v podobě nadnárodních firem a jejich narůstající politické, ekonomické i sociální síle.

V souvislosti s tím se také objevuje řada konceptů spojovaných s mnohvrstevnými a prolínajícími se *sítěmi*. Síť je na obecné rovině myšleno určité více nebo méně formalizované uspořádání objektů, subjektů nebo aktivit, které jsou spojeny v jeden (příp. více) celek specifickými vztahy za jedním (příp. více) účelem¹⁸. Definic sítí je celá řada a jsou uzpůsobeny jednotlivým oblastem zájmu – z hlediska sociálních disciplín jsou vyzdvihovány takové funkce (resp. účely), které umožňují výměnu informací a samy poskytují určité informace, hodnoty, postoje a mohou hrát řadu rolí – od čistě specifických a monotematických (ekonomických, politických, sociálních) až po velmi obecné a tematicky komplexní (společenské). Síť přitom mohou nabývat řady kategorií – otevřené (inkluzivní) či uzavřené (exkluzivní) podle vztahu k prvkům z okolí, stabilní a nestabilní, regulované zvnějšku nebo sebeorganizující se, podle vzniku zdola nebo zavedená shora, podle délky na nahodilé, krátkodobé anebo trvalé, zdali se jedná o technické nebo sociální síť, oborové nebo mezioborové a konečně místní, regionální, národní nebo nadnárodní a globální. Každá síť je charakterizována také svou kapacitou, pravidly, organizací, které odráží její možnosti, hranice ale také omezení (podrobněji viz např. Barabási 2002).

Zaměříme-li se na síť v sociálních vědách, pak se původní teorie sítí a síťování týkaly manažerských disciplín, které zdůrazňovaly zejména strukturní (organizační, „mechanické“) aspekty anebo sociologie na pomezí antropologie (Tönniesovo rozlišení společenství a

¹⁸ Upravená definice z http://en.wikipedia.org/wiki/Social_network [2007-05-23].

společnosti, Durkheimova mechanická a organická solidarita). Sociologie třicátých let 20. století v podobě strukturně-funkčního přístupu vyzdvihla ale jejich jiný aspekt – architektura sítí, pokud vznikne, je výsledkem funkcí, které má plnit. O dvacet let později je ještě více protěžován funkční a procesní charakter – sítě nejsou pouze konfigurací prvků v určité schematické struktuře, ale odrážejí určité procesy, vzájemné vazby, sociální pouta a lidské jednání.

V souvislosti s novým vládnutím je v posledních několika desetiletích patrný nárůst role **občanské společnosti**. Zájem o studia občanské společnosti bývá velmi často chápán ve vztahu k nárůstu moci státu a jako přirozená protireakce na tento stav. Jelikož občanskou společnost tvoří mnoho nejrůznějších sdružení, asociací a spolků, četné vazby, které mezi nimi existují, bývají považovány jako jeden z dobrých příkladů síťování a vytváření nejrůznějších druhů sítí a spojení. Jedním z nejprotěžovanějších aspektů je pak demokratický potenciál občanské společnosti a vládnutí za pomoci sítí (network governance) – tedy jak jsou tyto sítě formovány, jak se liší od tržního a hierarchického uspořádání či jak přispívají k vládnutí celkově, ale v poslední době také otázky spojené s možností jejich selhání, nezávislosti, seberegulací, adaptací, odpovědností a „proaktivním vládnutím“¹⁹. Právě tento přístup dokresluje nový přístup k vládnutí a ukazuje roli sítí v procesu rozhodování a ovlivňování společnosti.

Síťové vládnutí je charakterizováno celkem pěti prvky (Sørensen and Torfing 2005, 2007):

- *relativně stabilní horizontální artikulaci nezávislých, ale autonomně jednajících aktérů*; horizontální a relativní plochost se netýká pouze struktury, ale také procesů a funkčních vazeb. Ačkoli aktéři, zapojení do sítí, jsou nezávislí a samostatní, jsou na druhou stranu závislí na jednání ostatních. Jednotliví aktéři v rámci sítě do určité míry přispívají znalostmi, zdroji a kompetencemi, což může nadále posilovat jejich závislost na ostatních i celé síti v důsledku jejich nerovné distribuce mezi členy. Díky horizontálním formám správy a řízení je možné nalézt řadu forem pluralistických sítí, které se liší jak ve své struktuře, tak i funkcích (Peters 1998);
- tito aktéři na sebe *vzájemně působí pomocí vyjednávání*, které kombinuje smlouvání spolu s rozváznou debatou. Nedílnou součástí vyjednávání je také důvěra, závazky, odpovědnost a skládání účtů, věrohodnost, ale také porozumění, učení se a společné akce, stejně jako jasné pravidla pro rozhodování. Vyjednávání se tak stává nástrojem, jak je možné překonat přirozené nerovnosti ve společnosti prostřednictvím rovnosti v dialogu (viz Habermas 2000, Sokol 1998);
- vyjednávání *probíhá v určitém regulativní, normativním, kognitivním a pomyslném rámci*. Síť a jejich aktéři nefungují ve vakuu, i když se mohou lišit v hodnotách, cílech, zdrojích, ideologiích, schopnostech, znalostech atd. Institucionální a právní nastavení, ve kterém musejí všichni fungovat, ale může determinovat jejich funkce a na druhou stranu, samy sítě a jejich aktéři mohou zpětně toto nastavení a rámce ovlivňovat;

¹⁹ Podrobněji o dvou generacích síťového vládnutí viz Sørensen and Torfing (2007).

- do jisté míry jsou sítě seberegulující. Všechny sítě jsou do určité míry závislé a do určité míry autonomní – seberegulace většinou ale není úplná, protože se musí řídit zákony, dohody, doporučeními a dalšími regulacemi;
- *příspěvají k vytváření veřejného zájmu jak v rámci, tak i napříč konkrétní politickou oblastí.*

Z výše uvedeného je patrné, že metafora síťového vládnutí se snaží být protiváhou k zavedeným způsobům tradičního vládnutí spojeného s dominancí politiků, byrokracie a státním centrismem s hierarchickou vládou, směrem k novým, efektivnějším a „interaktivnějším“ způsobům vládnutí, které umožňuje potýkat se s narůstající komplexitou a rostoucí diferenciací politického prostoru aktérů. Sítě nejsou ničím nahodilým, ale stávají se běžnou součástí všech sfér života, a potýkají se jak s přednostmi, tak i možnostmi selhání, vysoké míry vnitřní regulace a demokratickými deficity (Sørensen and Torfing 2005: 206-207).

3.2.2. Změna pohledu na ekonomickou roli státu

Abychom se soustředili zpět na změnu způsobu vládnutí nikoli jen na obecné rovině, ale zejména ve spojitosti se státem, věnujeme proměnám ekonomické role státu samostatnou kapitolu. Stát – jak již bylo zmíněno výše, vykonává řadu aktivit – správní, politickou, ekonomickou, sociální, regulační, atd. Jestliže původně byla jeho moc odvozena od schopnosti scelit území a zákonodárné moci, postupně se pod novými trendy a okolnostmi (globalizace, regionální integrace, vliv nadnárodních korporací) změnila do jisté míry i ekonomická moc státu a jeho schopnosti vládnout.

Druhá světová válka moc státu upevnila a do značné míry posílila – a to nejen v důsledku nutnosti poválečné obnovy a nutnosti výrazně investovat, ale také v důsledku nutnosti přijmout novou regulaci řady oblastí života, aby se podobné neštěstí nemohlo opakovat. Poměrně rozsáhlá aktivita státu se projevila jak v čistě ekonomických oblastech (převzetí zničených odvětví, znovubudování infrastruktury, podpora podnikání, deregulace a nová regulace hospodářské soutěže), tak také v oblasti politické (pravidla pro vznik politických stran, smlouvy o mezinárodní spolupráci, garance a přijetí Listin základních práv a svobod) či sociální (systémy sociálního pojištění, atp.).

Stát se stává jedním z nejdůležitějších subjektů nejen uvnitř ekonomiky, ale také v mezinárodních vztazích v důsledku národně-osvobozenického boje v koloniích. Převaha realistického pojetí zdůrazňovalo, že jediným a hlavním aktérem v mezinárodních vztazích je stát, a jeho jediným cílem je získat podíl na moci a pokud se stává členem některé z mezinárodních organizací, pak je to pouze z toho důvodu, aby získal ještě větší moc.

Pod vlivem keynesiánských teorií nedostatečné agregátní poptávky, se stimulace hospodářství stala nezbytnou – stát nejenže masivně investoval, ale také sám nakupoval zboží, stimuloval spotřebu obyvatelstva poskytováním řady veřejných statků a služeb, které jako jediný mohl

poskytovat bez ohledu na to, zdali byla po tomto zboží poptávka – stát tak více a více rozšířil svou ekonomickou moc. Rozšiřuje se také regulační rámec ekonomických aktivit, který slouží k jisté formě kontroly a ustavení řádu věcí a vládnutí – tržní mechanismus sice funguje, ale je podřízen hierarchickému usměrňování ze strany státu. Stát díky zákonodárné moci, pravomoci uvalovat daně, rozsáhlému veřejnému sektoru, propracovaným statistikám, to vše posilovalo a nadále usměrňovat subjekty, které se této moci podřídily. Z původní role ochránce vnějších hranic a zákonodárce se tyto role rozšířily do podoby širokých paternalistických států blahobytu, kdy se stát stává navíc opatrovatelem a obstaravatelem celé ekonomiky a společnosti.

Rostoucí veřejný sektor, spolu s ekonomickými problémy a téměř kompletním obnovením ekonomik v polovině šedesátých let, se začal dostávat do problémů. Díky rostoucím deficitům veřejných financí, vysoké inflaci a neschopnosti snižovat nezaměstnanost, bylo nutné přistoupit k sérii reforem, které na jednu stranu zvýšily efektivnost, ale na druhou znamenaly proměnu role státu. Pokud to velmi zjednodušíme, role státu se změnila spíše z „plánovače“ a „obstaravatele“ na koordinátora (sice s konečným slovem) a jednoho s diskutantů.

Tento vývoj je možné vysvětlit jak obecnou zkušeností rozvratu ekonomik po druhé světové válce, tak zejména nově objevenými se teoriemi vysvětlujícími, proč k této válce došlo. Zjednodušeně můžeme konstatovat, že odklon od neoliberalismu spojeného s tržním mechanismem souvisí s neschopností vypořádat se s důsledky Velké deprese třicátých let 20. století. Keynesiánství nabídlo cestu, jak se s danými problémy vypořádat – a to nejen po Velké depresi, ale svůj vliv a oblibu ukázal až po druhé světové válce. Úspěšně byl aplikován bez sebevětších problémů až do počátku sedmdesátých let 20. století, kdy se objevily první problémy, které měly několik příčin. Tou nejdůležitější je zřejmě fakt, že keynesiánství jako ekonomická teorie a praxe je funkční tehdy, pokud se ekonomika nachází v tzv. produkční mezeře – tedy pokud její produkční potenciál je vyšší, nežli skutečná produkce. Řečeno ještě jinak, jedná se o situaci, kdy současné kapacity nejsou plně využívány (viz např. v důsledku nedostatku kapitálu, zničení části strojového vybavení anebo celých oborů jako tomu bylo po válce) – v tomto případě jsou vládní intervence do hospodářství a podpora výroby účinná, protože dochází k obnovení těchto produkčních schopností, ekonomickému růstu a přibližování se potenciálu ekonomiky. A právě v sedmdesátých letech většina západoevropských ekonomik dosáhla tohoto stavu. Další stimulace ekonomik od určitého bodu vedla k tomu, že nedocházelo ani tak ke zvyšování produkce jako spíše k růstu cen a zrychlování inflace, navíc podpořeného i růstem cen surovin (ropa, nerostné suroviny, atd.). Tento režim či způsob ekonomického vládnutí se ukázal být jako brzda dalšímu rozvoji a začaly se stále silněji a silněji objevovat požadavky na nutnost přijetí reformy nebo radikálních změn.

Druhým faktorem bylo značné rozšíření systémů s sociálního pojištění a sociálního zabezpečení. Jejich hlavním smyslem bylo ochránit populaci před nepříznivými životními situacemi, jako např. ztráta zaměstnání, nemoc, anebo také otázka zajištění důstojného příjmu v postproduktivním věku (důchodové systémy). Samozřejmě bylo nutné tyto systémy financovat buď z daní anebo speciálních odvodů uvalených na obyvatelstvo. Ale nezůstalo jen u tohoto –

v rámci sociálního systému (a později i nad něj) bylo poskytováno řada veřejných statků buď zdarma, anebo za symbolickou cenu (veřejná doprava, veřejné zdravotnictví, veřejné školství, atd.).

S tím souvisí i problémy s rozpočty – keynesiánství zavrhló liberální představu neustále vyrovnaných rozpočtů a rehabilitovalo myšlenku deficitního financování a tedy i deficity ve státních financích. Levné úvěry, dotace podnikům, široký sociální systém a rozrůstající se stát blahobytu nadále vyvířelo tlak na veřejné rozpočty a vláda musela začít hledat cesty, jak vše financovat. Jednou z cest bylo nové tištění peněz, které opět podpořilo další růst cen v ekonomice. Právě situace s rozpočty byl jednou z nejviditelnějších změn režimu vládnutí od 70. let.

Jako poslední významný faktor keynesiánského způsobu vládnutí, byla situace na mezinárodní scéně – silná tendence liberalizovat mezinárodní obchod, ale v podmínkách systému fixních kurzů (bretonwoodský systém). Fixace na zlato byla nástrojem, jak se vypořádat s hrožícími poválečnými riziky a určitým stabilizačním faktorem po druhé světové válce v zahraničním obchodu a mezinárodní pomoci, postupem času se ale ukázal jako zastaralý mechanismus, kterému nepomohly ani dílčí úpravy, jako výrazná brzda, která omezovala možnost dalšího rozvoje a pružnému přizpůsobování se situaci na mezinárodním trhu.

Keynesiánský model vládnutí (především v ekonomické oblasti) a jeho problémy eskalovaly v sedmdesátých letech 20. století, která je možné považovat za milník v pojmání vládnutí obecně – tedy alespoň z hlediska vyspělé západní Evropy a USA. Faktorů, které k tomu přispěly, je mnohem více nežli těchto několik zmíněných výše. Přesto je nutné změnit ještě minimálně dva. V důsledku „krize“ a určité myšlenkové vyčerpanosti jak neoliberálních, tak i keynesiánských škol tzv. hlavního proudu (main-stream), začaly se minimálně od šedesátých let v ekonomii i dalších sociálních disciplínách objevovat teorie „mimo hlavní proud“ (mainstream). Některé z nich se pokoušely o interdisciplinární přístup, který je z hlediska analýzy vládnutí nevyhnutelný, jiné se soustředily pouze na výsek nebo se pokusily „spolupracovat“ pouze s jednou disciplínou. Řada těchto teorií – které ne vždy měly konstitutivní charakter a spíše zůstávají teoriemi krátkého dosahu – přineslo zajímavé poznatky a jinou perspektivu a vnímání problémů, které v rámci etablovaných škol byly zkoumány jinak anebo byly zcela mimo jejich zorné pole.

V důsledku těchto teorií a přístupů se nejrůznější pojetí at' již spontánního evolučního vývoje (evoluční teorie vývoje institucí, mechanismu, atd.), teorie ovlivněné behavioralismem anebo nejrůznější druhy institucionalismů. Právě tyto teorie stojící mimo hlavní proud a kombinující několik oborů dohromady, dokázaly rozšířit poznatky a vnést jiný náhled nad řadou problémů, stát a vládnutí nevyjímaje.

Narůstající problémy sedmdesátých let donutily reformovat samotné podobory, techniky a praktiky spojených se státem. V souvislosti státu a jeho ekonomické role je to asi nejpatrnější v případě hledání **řešení problémů veřejného sektoru a rozpočtových deficitů**. Stát se postupem několika desetiletí mění ze zaopatřovatele poskytujícího řadu veřejných statků, o

kterých rozhoduje, produkuje a distribuuje na základě vlastního rozhodnutí, tj. nikoli na základě požadavků od svých klientů nebo konečných spotřebitelů, spíše do role poslední instance v případě sociálního systému anebo do role tvůrce základních pravidel a koordinátora aktivit. Rostoucí deficity se řešily dvěma způsoby – (1) omezením produkce statků ve státní a veřejné režii a přenechání jejich produkce, poskytování a distribuce polostátním a soukromým firmám nebo organizacím neziskového sektoru, anebo (2) reformy v rámci rozpočtu a rozpočtové soustavy, kdy docházelo nejen ke škrtům a omezení poskytování některých veřejných statků bezplatně, ale samotné filosofii rozpočtování. Objevují se nejrůznější přístupy a pojetí hospodaření s rozpočtem (dlouhodobě vyrovnaný, každoročně vyrovnaný, trvale vyrovnaný), ale také diskusi o filosofii a nárokcům na činnost zaměstnanců veřejného sektoru (ex post nebo ex ante pomoc, dotace či motivace, etika zaměstnanců veřejného sektoru, atd.), které jsou shrnovány pod teorie Nové veřejné správy (New Public Administration) anebo Nové řízení veřejného sektoru (New Public Management) (o některých aspektech viz např. Potůček 2005 a další).

Jako poslední důležitý faktor je nutné shrnout otázku ideového pozadí těchto proměn od sedmdesátých let. Jak již bylo naznačeno, do jisté míry souvisí se širší ekonomickou situací, ale také s širší mezinárodně politickou situací. Protože liberální koncepce řešení krize třicátých let selhala, keynesiánský přístup k řešení problémů vyhrál. Samozřejmě tomu napomohla situace poválečného rozvratu i počátek Studené války. I když v západní Evropě nadále funguje tržní mechanismus a je možné najít postupnou liberalizaci v oblasti mezinárodního obchodu, došlo k určité ideologizaci vztahů v mezinárodní politice mezi oběma supervelmocemi. Ideologické konflikty je tedy možné nalézt ve třech směrech – (a) spor mezi plánem a trhem a (b) spor mezi demokracií a socialismem (komunismem), který determinoval vztahy v mezinárodní politice, ale také (c) diskuse o roli státu – má stát aktivně zasahovat do ekonomických a společenských procesů anebo nikoli? Právě třetí směr determinoval mnoho akademických diskusí o roli státu a veřejného sektoru v ekonomice a obecných ekonomických a ideologicky podmíněných pohledů na roli státu. Keynesiánství jako přístup se pozvolna vyčerpával a v osmdesátých a devadesátých letech mimo jiné v důsledku rozpadu východního bloku a objevuje se nová vlna liberalismu, deregulací a demokratizace – v nových podmínkách, v nové podobě a v nutnosti navazovat na předchozí, ale zároveň schopností reagovat na současné problémy.

3.3. Filosofické kořeny nového vládnutí – Michel Foucault

Ačkoli vládnutí bývá nejčastěji spojováno s politickými vědami, týká se celé společnosti a dalších oborů. Některé aspekty a myšlenkové zdroje (reflexivita, důsledky globalizace atp.) byly ukázány výše. V této pasáži se ale pokusíme ukázat jeden z vlivných kořenů, inspiraci anebo teorii, jež se dnes zdá být velmi dobrým zářezem a nosným tématem celého konceptu vládnutí. Tímto kořenem jsou studie Michela Foucaulta věnující se tématu moci a příbuzných témat. Foucault v tomto smyslu může být chápán jako první, kdo se pokusil vysvětlit fungování moci jinak, nežli do té doby většina zaběhnutých mainstreamových koncepcí. Navíc jeho

vysvětlení má poměrně blízko k tomu, jak je pojem vládnutí některými autory interpretován dnes. Ačkoli může zůstat otázkou, zdali je Foucaultovo pojetí zcela nové a zdali byl první, jisté je, že jeho pojetí zásadně ovlivnilo teoretizování o tomto pojmu nejen ve filosofii a sociologii, ale i řadě jiných příbuzných oborů. I když je často označován za postmodernistu díky silné kritice modernity a radikalizaci tématu osvícenství, sám toto označení odmítá a lze jej spíše označit za post-strukturalistu a postojem stát jaksí mimo dění a „pouze“ pozorovat.

Samotný Foucaultův koncept prošel zajímavým vývojem a nelze jej označit pouze za čistě filosofický. Při zkoumání podob moci vychází často z historických reálií, za kterými se snaží interpretovat vztah mezi státem, mocí, znalostmi a pravdou. Jako jedno ze stěžejních témat klade otázku jak se znalosti mění v moc a naopak, jenž prezentuje na různých formách racionality a tzv. mikrofyzice moci, která je vtělena v historii až do současnosti, či jinak řečeno institucionálními režimy produkce pravdy. Někdy je dokonce je nazývá „hry pravdy“ (truth games), které souvisejí se specifickými technikami, které lidstvo používá proto, aby porozumělo samo sobě (Foucault 1982 in Martin 1988). Na moc (a tedy i vládnutí) nenahlíží pouze prostřednictvím jejich přímých projevů, ale spíše se zabývá tím, co formuje lidské chování a jednání jak uvnitř těchto institucí, ale jak určité prvky a způsoby uplatňování moci zásadně ovlivňují chování a činnost celé společnosti. Vyzdvihl mnoho „nezamýšlených důsledků“ řady institucionálních opatření na počátku novověku a v průběhu celého 19. století státních. Ačkoli jsou jeho zkoumání zaměřena na dílčí výseky a dílčí historické fenomény, je možné jejich ustavení, fungování a zkušenosti aplikovat i v rámci konceptu nových přístupů vládnutí.

Použijeme-li myšlenky Foucaulta i na tyto nové formy vládnutí, pak lze použít jeho koncept **technologí moci**, které konstituují řád pro chování a jednání. Tyto technologie moci mají výrazné zkázňující a disciplinární důsledky a vytváří základní rámec pro jednání lidí. Velmi stručně lze říci, že jsou to takové technologie, jež se pokouší vést k chování a výsledkům, které vedlo k žádoucím efektům a nedocházelo by k těm nežádoucím (upraveno podle Rose 1999: 52, cit dle wikipedia). Foucault rozlišil celkem čtyři tyto technologie:

- *technologie výroby*, která umožňuje vyrábět, přetvářet a manipulovat s věcmi;
- *technologie znakových systémů*, jenž umožňuje užívání znaků, významů, symbolů a označení;
- *technologie moci*, která determinuje jednání jednotlivců a podřizuje je určitým účelům nebo nadvládě, a objektivizací subjektů;
- *technologie já (subjektu)*, která jednotlivcům dovoluje ovlivnit vlastním úsudkem nebo s pomocí úsudku druhých určitý počet činností svého vlastního těla, myšlení, chování a způsobů života své vlastní já tak, aby dosáhlo určitého stavu štěstí, čistoty, moudrosti, dokonalosti či nesmrtnosti (Martin 1988).

Všechny čtyři technologie není vždy snadné od sebe oddělit a všechny zároveň znamenají určitý výcvik a změnu jednotlivců. Pro výklad vládnutí je důležitý zejména třetí typ – Foucault

později vztah mezi technologiemi nadvlády nad ostatními a technologiemi sebe sama (já) nazve *gouvernementalité*²⁰ (viz níže). Pro pochopení samotného pojmu je nutné navázat na předchozí studie a výklad souvisejících pojmů. V knize *Archeologie vědění*²¹, která je pro něj pokusem pochopit společnost v jejím historickém vývoji – nikoli jako popis dějin pomocí kontinuity, chronologické návaznosti historických dat a událostí – ale dějin myšlení, diskurzů²², epistémé²³ a tedy myšlenkových struktur, které jsou charakterizovány zlomy a diskontinuitou. Jeho cílem je problematizovat (dekonstruovat) metody, hranice a témata, zbavit je omezení a ukázat, jak tato omezení mohla vzniknout (Brázda 2003). Archeologie je pro Foucaulta právě popisem vynořování se výpovědí, která v sobě nesou určitý smysl o nějakém faktu – přesněji řečeno nejde o samotná fakta, ale jejich interpretaci. Cílem toho všeho je ukázat dogmaticnost uspořádání forem vědění a chápání a systémů morálek, jenž nemohou být absolutní, protože jsou produktem spontánních myšlenkových pochodů tvořících epistémé. Nelze tedy ustrnout pouze v historii a datech, ale je nutné se vedle toho zabývat i samotnými diskurzy.

Jádrem diskurzu je pro Foucaulta v případě moci utváření vědění, společenského řádu i individuálního pochopení moci. Na příkladě Benthamova panoptikonu a zrodu moderního vězení se snaží ukázat, jaké změny a myšlenkové pochody umožnily a zapříčinily způsob, jakým společnost trestá překročení zákona. Jednou z nich je i posílení role některých jedinců nebo institucí v krizových okamžicích, ale také definování normality a nenormality, které vedly ke vzniku systémů kontroly založené na moci a vědění (power-knowledge). Foucault ukazuje, že moc je sice stále více a více spjata s jednotlivci, v moderních společnostech se projevuje stále silněji projevuje v možnostech institucí²⁴ sledovat jednotlivce během celého jejich života (v maximální možné míře ve vězení, ale podobně i ve škole, v rámci sociálního a daňového systému, atd.). Tento dohled může mít jak vědomou, tak nevědomou formu, či formální a neformální podobu.

Základ tohoto pojetí moci jako mocenských znalostí (power-knowledge) je propojení dvou pojmů – moci a znalostí. Tento neologismus má zdůrazňovat nikoli samotné znalosti jako spíše schopnost je užívat – moc může těchto znalostí využít pro svou vlastní potřebu tím, že je uvede v soulad se svými záměry a cíli – moc tak může vytvořit své vlastní pole vlivu prostřednictvím znalostí a poznatků. V důsledku toho pak znalosti často nemohou být neutrální, protože v sobě

²⁰ Český překlad tohoto slova je velmi neustálený – může být ztotožněn se slovem epistémé, ale i jinými synonymy. Pro naše účely budeme nadále pracovat se slovem v originále, protože důležité je to, co označuje – tj. vědění determinující určitou podobu vládnutí.

²¹ Francouzsky 1969, česky 2002.

²² Diskurz je podle Foucaulta předpojmová instance základní struktury, určitou metastrukturou, formací s určitými zákony, podle které mohou být výpovědi roztříděny do toho či jiného diskurzu.

²³ Epistémé je základem pro znalosti a diskurzy a představuje tak podmínky jejich možnost uplatnění v rámci dané epochy. Paralelně může vedle sebe v jednu dobu existovat několik epistémé v závislosti na tom, jakého mocensko-znalostního systému jsou součástí. Foucault epistémé definuje jako „strategický aparát, který dovoluje ze všech tvrzení vyloučit ta, která jsou pravděpodobně akceptovatelná uvnitř – nechci říct přímo vědeckých teorií – ale pole vědeckosti, a o kterých je možné říct, že jsou nebo nejsou pravdivá“ (in Gordon 1980, s. 197, cit dle <http://en.wikipedia.org/wiki/Episteme>). Epistémé je aparátem nikoli pro rozlišování pravdivého od nepravdivého, ale pro rozlišování vědeckého od nevědeckého.

²⁴ Zkázňující efekt institucí již byl popisován sociology v 60. letech, zejména je spojeno se jménem Ervinga Goffmanna a jeho totálních institucí (nemocnice, ústavy pro duševně choré, vězení, koncentrační tábory).

obsahují určitý způsob (ná)tlaku. Pochopení kontextu a okolností vzniku a uplatňování moci a role poznání se stalo důležité a populární nejen mezi filozofy či sociology, ale také pro politické vědce – stalo se určitou inspirací pro „povrchní“ vysvětlení rozdílného fungování politických režimů, jejich relativního úspěchu nebo neúspěchu v rozdílných částech světa – ukázalo, že vztah mezi mocí a znalostmi není jen kontextuální, ale decentralizovaný, relativistický, všudypřítomný a dynamickým fenoménem.²⁵ Později termín mocenské znalosti nahrazuje pojmem **gouvernementalité**. Foucault tento termín používá jako určité „vodítko“, jako způsob, který sám užívá při historické rekonstrukci období od antiky až po moderní liberalismus, když se snaží propojit vládnutí (gouverner) a určitého způsobu myšlení (mentalité) – jinak řečeno ukazuje, že není možné studovat pouze technologie moci bez toho, aniž bychom analyzovali politické myšlenky, která za nimi stojí. Navíc od 18. století není spojen pouze s politickými aspekty, ale dotýká se i filosofie, náboženství, vzdělávání, lékařství atp. a otázek jak sebevládnutí, tak vládnutí nad jinými (Lemke 2004: 2).

Gouvernementalité tedy ovlivňuje celý sociální život tím, že subjekty podřizuje určitému vzorci jednání a existence určitému řádu, jenž vyplývá z užívané racionality, určitého způsobu myšlení, který mimo jiné umožňuje kontrolovat změny. Nese s sebou i imperativ disciplíny a jistoty, ale také vývoje a pokroku (Ghisalberti 2000).

Foucault sám za pojem gouvernementalité rozumí „*celek složený z institucí, procedur, analýz a úvah, výpočtů a taktik, které umožňují vykonávat tuto jasně vymezenou zvláštní i když komplexní formu moci zaměřenou na obyvatelstvo, formou moci představovanou poznatky politické ekonomie, nebo zásadními bezpečnostními opatřeními. Za druhé, "gouvernementalité" rozumím tendenci, siločáru na celém Západě, která po dlouhou dobu neztratila na síle a vlivu, a k jejímž [toboto typu vlády] přednostem mimo jiné patří: suverenita a disciplína, která jednak vedla k vytvoření celé palety specifických vládních aparátů, ale také k rozvoji řady znalostí*“²⁶. Tento pojem tedy nesouvisí pouze s vládou ve smyslu určitého politického orgánu spravujícího stát – spíše jím Foucault chápe širokou paletu technik, jež umožňují kontrolovat obyvatelstvo, které byly různě uplatňovány jak v průběhu historie, tak i v rámci různých mocenských režimů. Asi nejvíce se Foucault zabýval gouvernementalité liberalismu, jenž je spojena s decentralizací a aktivní seberegulací a sebe-vládnutím (tj. regulací sebe sama zevnitř) subjektů, ale celá řada jeho studií konce 70. let až do jeho smrti je tímto tématem protknuta. Jeho studie podnítily a inspirovaly celou řadu další autorů (Burchell et al. (eds.) 1991; Hunt, Wickham 1994; Dean 1999; Lemke 2004). Někteří z nich tento pojem ale chápou velmi úzce jako „*rozšiřování velikosti vlád [vlád ve smyslu politického a správního orgánu země], které se projevilo v četných a rozsáhlých vládou vypočítavých mechanismech*“ (Hunt, Wickham 1994: 76, cit. dle wikipedia), tj. je spojena s rozšiřováním moderní byrokracie. Z tohoto pohledu pak pod pojmem

²⁵ Úzce souvisejícím problémem (vedle mocenského vědění) je také „biopolitika“, což je pro Foucaulta takový způsob vlády, která reguloval vývoj populace pomocí biomoci, tj. aplikace nebo dopady politické moci na nejrůznější aspekty života. Později tento koncept našel odezvu v politické aplikaci tzv. bioetiky a genetického inženýrství, konceptech užívání vlastního těla jako zbraně (sebevražední útočníci, bojové sporty) atd.

²⁶ http://fr.wikipedia.org/wiki/Institution_disciplinaire, [2008-04-29].

governmentalita je chápáno zkoumáním vlád, což je sice přínosné, ale neodráží pravou podstatu Foucaultova konceptu, stejně jako jeho zúžení pouze na vládní aktivity.²⁷

Dean naopak (Dean 1991) se snaží zůstat co nejvěrnější původnímu konceptu a snaží se propojit jak rozličné formy vládnutí, tak i myšlenku mentality vlády. Tzv. vládní racionalita je sice možný, ale pouze jeden z mnohých způsobů pohledu na vládu. Governmentality je podle něj především způsob, „jakým přemýšlíme o ovládnutí ostatních a sami sebe v různorodých kontextech“ (Dean 1991: 212, cit. dle wikipedia), který evokuje obecnější mechanismy ovládnutí a moci, nežli pouze formalizované politické a správní struktury moderních států – „*mechanismy, které usilují o tvarování, mobilizaci a činnosti prostřednictvím voleb, tužeb, aspirací, potřeb, nedostatku a životního stylu jednotlivců nebo skupin*“ (Dean 1991: 12, cit. dle wikipedia). Nové, co Dean přinesl, byly nejen úvahy o vládě, vládnutí, a propojení technologií moci a governmentality (gouvernementalita), ale také otázky spojené s konceptem reflexivity – tedy co si vládnoucí myslí o způsobu, jakým vládnou. Původní Foucaultův termín vrací zpět do širšího rámce – gouvernementalita není charakterizována pouze jako vláda (government) ve smyslu státu či politického orgánu, ale spíše slovem označující procesní, dynamickou povahu stránku „řízení jednání a chování“. Navíc, referování o těchto způsobech vládnutí, technologiích moci atd. nemůže být nezaujaté a hodnotově neutrální, protože za ním stojí znalosti, které determinují daný způsob myšlení a uvažování o věcech a problémech, stejně jako vedou k transformaci subjektů samotných.

Na druhou stranu, velkým přínosem bylo rozlišení moci a nadvlády, mezi něž ještě vkládá pojem vládních technologií. *Moc* (power) definuje jako strategické hry, které účastníkům vyznačují potenciální pole aktivit, a jenž mohou nabývat nejrůznějších podob (ideologická manipulace, ekonomické vykořisťování, morální doporučení, atd.) a nemusí přitom jít proti zájmům všech členů společnosti a být „špatná“. *Vláda* (government) pak odkazuje více nebo méně systematizovaným, regulovaným a reflektovaným způsobem moci („technologií“), jenž jde nad rámec spontánního vývoje moci nad ostatními, která se řídí určitou formou myšlení („racionalitou“), která definuje účel činností a způsob jejich dosažení – jde o regulaci jednání pomocí myšlenkové aplikace adekvátních technických prostředků. V důsledku toho, že existuje řada racionalit²⁸, znamená to také, že existuje celá paleta různorodých technologií vlády, které mohou vést k určité formě nadvlády. *Nadvláda* (domination) je pak podle Foucaulta určitým dílčím stabilním a hierarchizovaným aspektem moci, který velmi často chápeme jako jiný pojem pro moc samotnou. Odkazuje tedy na asymetrický mocenský vztah, ve kterém podřízené osoby mají omezený manévrovací prostor v důsledku omezené svobody (Lemke 2004: 3-5).

Přestože se tomuto konceptu dostalo určité pozornosti a byl do jisté míry transformován do řady poznatků, pojetí či teorií, rozhodně se nestal mainstreamovým konceptem – spíše jen

²⁷ Na druhou stranu sám Foucault občas sklouzává k těmto typům analýz, ale v zápětí se snaží se alespoň formálně poukázat na širší konotace – viz např. jeho definice governmentality jako toho, co je „*vzhledem ke státu zároveň vnitřní a vnější, protože je to taktika vlády, která umožňuje kontinuální definici a redefinici toho, co je a není v kompetenci státu, co je a není veřejné a soukromé, atd; přesto stát může být pochopen jako přežívání a limitech v důsledku obecných taktik governmentality*“ (Foucault (1991). in Burchell (1991), cit dle Lemke 2004: 11).

²⁸ Viz např. Kritzman, L.D. (ed.) (1988), kapitola 2.

inspiračním zdrojem referování o moci a jejího vztahu ke státu a formám vlády. Výraznější dopady lze vystopovat v některých sociologických studiích, moderních teoriích institucionalismu, velká míra propojenosti je i s hermeneutickou metodou poznávání a referování o faktech či kritiky neoliberalismu. Přesto se objevila i kritika Foucaultova přístupu z několika stran: až do sedmdesátých let Foucault viděl hlavní způsob moci nikoli v právu a hledání konsensu, ale ve válce a boji; kritizován je také za to, že koncept *gouvernementalité* spojil se studiem schopností seberegulace „autonomních“ individuí a zejména, že jej spojil s formami politické a ekonomické exploatace; a také že se jedná o značný konstruktivismus a jednostranně zaměřenou analýzu.

Proč tedy byl Foucault zmíněn? Stal se skutečně pro tento koncept natolik vlivný a podstatný? Odpověď na to není až tak jednoduchá, jak by se mohlo zdát, navíc nemůže být ani jediná. Foucaultovy úvahy zcela nepochybně ovlivnily řadu autorů, kteří se zabývají nejen otázkou moci, ale také poznáním či řádem obecně, jenž vytváří tzv. sociální realitu. Za druhé, inspiroval také autory, kteří se zabývali otázkou liberalismu, jeho hlavními rysy i kritikou a hlavními důsledky jeho myšlenek i reálné aplikace. Zvýraznil roli znalostí, které podporují individualismus, jejich přizpůsobivost, flexibilitu, autonomii a seberegulaci. Zvýraznil také vztah mezi „ideologickými“ a „politicko-ekonomickými“ subjekty, které podporují produkci a reálnou aplikaci znalostí a *jenž jsou produktem rekodifikace sociálního mechanismu vykořisťování a nadvlády na základě nové topografie sociálního* (Lemke 2004: 13-14). Díky tomu, za třetí, je možné analyzovat formy „pravdy“ a jejich konstrukce, včetně jejich sociální a historické podmíněnosti právě z pohledu konstrukce znalostí a potenciálních teoretických a dalších důsledků těchto pravd.

Za čtvrté, dal impulz ke zkoumání nejen aktivit státu, ale také aktivit označovaných obecně za celospolečenské. Velký zájem se objevil z hlediska vzniku a fungování neziskových organizací a mechanismů hledání konsensu v podmínkách eroze státu a jeho klesající role a jeho proměněných aktivit. I když stát zůstává jedním z hlavních společenských subjektů, není jediný, kdo prosazuje a ustavuje určitý systém znalostí – expertní znalosti, na které se spoléhá a kteří jsou mnohdy produkované nestátními subjekty jako NGO's, think-tanky, nezávislémi kvazivládními orgány, expertními komisemi atd.

Foucault byl bezesporu jedním z vlivných autorů, ale samozřejmě není jediným, který ovlivnil nejen teoreticky zaměřené autory, ale také úvahy o praktickém užívání znalostí a jejich vztahu k moci. Jeho dopad je patrný v otázkách etiky (genetické inženýrství), šíření znalostí a následná analýza zájmů jednotlivých aktérů, stejně jako dnes velmi populární pokus aplikace jeho konceptu ve vztahu k přírodě (eko-governmentalismus), tj. analýza regulace sociálních interakcí s přírodou. Výrazně tedy přispěl k pohledu na roli znalostí, a inspiroval řadu autorů k hledání jejich původců a zájmů a také důsledků, které jejich aplikace znamená.

Jeho vliv je možné cítit i za objevivšími se teoriemi tzv. nového vládnutí. Řada dalších autorů se začalo výrazněji zabývat nejen několika aspekty a trendy, dnes již označované jako nové formy vládnutí, ale samotnou povahou moci, technologií vládnutí, ale také nezamýšlených důsledků jejich uplatňování. Mnohem častěji se začínají objevovat nejen reflexe minulých způsobů

vládnutí, ale také vysvětlování a odhalování důsledků, které s sebou potenciálně mohou nést a způsobovat.

Závěr

Problém vládnutí, správy, nadvlády a moci přitahoval lidskou pozornost odnepaměti. Tato práce se pokusila nastínit proměnu chápání pojmu vládnutí/správy (governance) v průběhu posledních přibližně sto let.

První problém je samotné uchopení pojmu governance. V češtině neexistuje jeden termín a nejčastěji je překládán jako vládnutí nebo správa. Zatímco první může odkazovat do politických věd a evokovat přímé a formalizované podoby výkonu vládnutí, druhý je spíše spojován s manažerskými disciplinami a schopností motivovat jak formálními, tak neformálními nástroji. I když existuje neustálenost tohoto pojmu, vždy v sobě obsahuje určitý aspekt řízení nebo přinejmenším ovlivňování chování subjektů. I přesto pojem vládnutí (governance) se stal poslední dobou velmi populárním a zároveň vítaným označením pro řadu více nebo méně konkrétních faktů, jevů a procesů.

Přesto došlo k posunu chápání tohoto pojmu, které se asi nejvíce projevilo v posunech uvažování, teoretizování, referování a také praktické podobě vládnutí. V literatuře se dá dohledat rozlišení na tzv. staré a nové režimy vládnutí, některé jejich charakteristické rysy prezentovaných na dílčích problémech a aspektech, ale velmi zřídka je možné se setkat s obsáhlejšími pracemi, jenž by se zabývaly proměnou užívání a chápání tohoto pojmu.

V přibližně posledních sto letech skutečně došlo k výrazné proměně uvažování o pojmu vládnutí/správy. Zatímco na počátku a v první polovině století je pod vlivem okolností a změn jako hlavní subjekt stát, postupující globalizací, problémům se státními rozpočty, postupující demokratizací a díky řadě další aspektů, které byly popsány výše, se mění nejen charakter a role nejen státu, ale také uvažování a reflexe nad samotným vládnutím. Chápání vládnutí se mění a stát není jediným či dominantním subjektem společnosti, jako tomu bylo ve starém režimu. Z role plánovače a příkazce se spíše mění v koordinátora diskuse mezi všemi relevantními a zúčastňujícími se subjekty (aktéry), byť má konečné slovo jako v případě vydávání zákonů, vyhlášek a regulací. V politické nebo ekonomické scéně je pod tlakem okolností nucen spolupracovat i s ostatními subjekty a sektory společnosti na jiných základech. V důsledku argumentů konkurenceschopnosti, udržitelného rozvoje, integrace a globalizace narůstá tlak na reformy jak samotné podoby státu, tak i technik, uspořádání a nástrojů výkonu vládnutí.

Pod pojmem nových forem vládnutí můžeme dnes nalézt celou řadu různorodých faktorů, které zdůrazňují takové aspekty, jako je participace, vládu práva, odpovědnost, schopnost skládat účty, efektivnost, inkluze atd. Ačkoli se s nimi lze setkat i dříve, to nové je fakt, že se staly jakousi „ideologií“, novým modelem na řešení konfliktů a vedly k proměnění chápání pojmu a k novým úvahám o vládnutí. Většina těchto koncepcí a doporučení má ale silně normativní náboj a jsou silně poznamenány určitým hodnotovým a ideovým (či ideologickým) vlivem. Otázkou ale může být, jaké okolnosti k vyšší míře teoretizování o těchto nových formách. Nepochybně k tomu přispěla celá řada problémů, ale zejména jejich pojmenování a nová vysvětlení (reflexivita,

komplexita, post-...-ismy,...), ale výrazně k tomu pomohl i poznatky Michela Foucaulta a obecně kritický přístup a uvažování o podobách moci, vládnutí a uplatňování vlivu. Sám také přispěl neologismem *gouvernementalité*, tedy propojení určité podoby vládnutí a určitého myšlenkového přístupu v jeden a poukázal na hodnotovou a ideologickou zakotvenost a možné nezamýšlené důsledky, které jednotlivá vládnutí s sebou mohou nést.

Ačkoli se může zdát pojem *governance* abstraktní a rozmazaný, ačkoli není shoda na jediné definici a nabývá rozmanité podoby a obsahu, ačkoli je kritizován za kulturní, normativní a ideologickou podmíněnost, nemůžeme mu upřít přitažlivost a popularitu. Přesto na tomto místě je nutné zdůraznit, že koncept není ani tak ideální, ani jediným nástrojem na vyřešení všech problémů. Navíc, jedná se o konstrukt – konstrukt, který má své přednosti, ale i slabiny a nedostatky. A právě nutnost pochopit a odhalit nejen praktický a úzký dopad jednotlivých opatření a podob vládnutí, ale také zejména se dopátrat toho, co je pod ním hlouběji skryto, je zatím spíše opomíjeno a zřídka reflektováno. A přitom toto je podle autora této práce na celém konceptu to nejdůležitější a zároveň nejtěžší.

Tato práce je proto jakýmsi prvním pokusem se hlouběji zabývat výkladem a podobami pojmu vládnutí na omezeném prostoru. Autor si je vědom, že se nemohl věnovat tématu příliš obšírně – je to téma velmi široké a k jeho popsání by naplnilo několik knih, což nebylo ani autorovým záměrem, a není ani v jeho silách. Práce by měla být spíše pochopena jako první vykročení k jinému způsobu uvažování o vládnutí, nežli jsou klasické politologické koncepce a nabídnutí cesty referovat o tomto problému z širší perspektivy a pokusem vyvolat diskusi. Jestli je to správná cesta, musí posoudit čtenář sám.

Literatura

- Barabási, A.L.** *Linked: The New Science of Networks*. Cambridge, MA: Perseus Publishing, 2002. 256 p. ISBN 0738206679.
- Beck, U.** *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: SLON, 2004. 431 s. ISBN 80-86429-32-6.
- Bell, D.** *The Coming of Post-industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books, 1976. 616 p. ISBN 0465097138.
- Berger, P. L., Luckmann, T.** *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Přeložil Jiří Svoboda. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 80-85959-46-1.
- Bourdieu, P.** *Nadvláda mužů*. Přeložila Věra Dvořáková. Praha: Karolinum, 2000. 145 s. ISBN 80-7184-775-5.
- Bourdieu, P.** *Teorie jednání*. Přeložila Věra Dvořáková. Praha: Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184-518-3.
- Brázda, R.** *Michel Foucault: Archeologie vědění*. Recenze. Aluze.Cz – Revue pro literaturu, filosofii a jiné, č.1. 2003. URL: http://www.aluze.cz/2003_01/foucault.php, [2008-04-27].
- Burchell, G., Gordon, C., Miller, P. (eds.)**. *The Foucault Effect: Studies of Governmentality with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*. Chicago: University of Chicago Press, 1991. 318 p. ISBN 0226080455.
- Dean, M.** *Governmentality: Power and Rule in Modern Society*. London: Sage, 1999. 240 p. ISBN 0803975897.
- Flora, P., Kuhnle, S., Urwin, D.** *State Formation, Nation-Building, and Mass Politics in Europe. The Theory of Stein Rokkan*. Oxford, Oxford University Press, 1999. 422 p. ISBN 0198280323.
- Foucault, M.** *Technologies of the Self. 1982*. In Martin L.H., Gutman H. and Hutton, P.H. (eds.) *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*, pp. 16-49. Amherst: The University of Massachusetts Press, 1988. 176 p. ISBN 0870235931.
- Foucault, M.** *Archeologie vědění*. Přeložil Čestmír Pelikán. Praha: Herrmann & synové. 2002. 318 s. ISBN 80-239-0124-9.
- Foucault, M.** *Dějiny šílenství v době osvícenství: hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*. Přeložila Věra Dvořáková. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994. 209 s. ISBN 80-7106-085-2.
- Foucault, M.** *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Přeložil Čestmír Pelikán. Praha: Dauphin. 2000. 427 s. ISBN 80-86019-96-9.
- Giddens, A.** *Důsledky modernity*. 2. vydání. Praha: SLON, 2003. 200 s. ISBN 80-86429-15-6.
- Giddens, A.** *Sociologie*. Přeložil Jan Jařab. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.
- Ghisalberti, G.** *The Limit of Governmental Rationality*. Review of Burchell, G., Gordon, C. and Miller, P. (eds.): *The Foucault Effect: Studies of Governmentality with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault*. Chicago: University of Chicago Press, 1991. URL: <http://www.ualberta.ca/~di/csh/csh09/Burchell.html>, [2008-03-03].
- Graham, J., Amos, B., Plumpre, T.** *Governance Principles for Protected Areas in the 21st century*. Prepared for The Fifth World Parks Congress, Durban, South Africa, June 2003, URL:

<http://www.iucn.org/themes/wcpa/wpc2003/pdfs/programme/workshops/newways/amospress.pdf>, [2005-10-26].

Gordon, C. (ed.). *Michel Foucault: Power/Knowledge: Selected interview and other writings, 1972-1977.*

Translated by Colin Gordon et al. Brighton: Sussex: Harvester Press, 1980.

Habermas, J. *Strukturální proměna veřejnosti.* Praha: Filosofia, 2000. 418 p. ISBN 80-7007-134-6.

Hunt, H., Wickham, G. *Foucault and Law.* London: Pluto Press, 1994. 168 p. ISBN 0745308422.

Huntington, S.P. *Political Order in Changing Societies.* New Haven, Yale University, 1968.

Jessop, B. *Governance and Metagovernance: On Reflexivity, Requisite Variety, and Requisite Irony.*

Lancaster: Department of Sociology, Lancaster University. Revisited 2003. URL:

<http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/papers/Jessop-Governance-and-Metagovernance.pdf>, [2008-03-05].

Jessop, B. *The Nation-State: Erosion or Reorganization?* Lancaster Regionalism Group Working Papers (Governance Series), No. 50. Lancaster: Lancaster University, 1995a.

Jessop, B. *The Regulation Approach, Governance, and Post-Fordism: Alternative Perspectives on Economic and Political Change?* *Economy and Society*, 24 (3). 1995b. pp. 307-333. ISSN 0308-5147. URL:

http://eprints.lancs.ac.uk/203/2/E-1995b_GOVERREG.doc, [2008-03-01].

Jessop, B. *The Rise of Governance and the Risks of Failure: The Case of Economic Development.*

International Social Science Journal, issue 155, 1998. pp. 29-46.

Keller, J. *Dějiny klasické sociologie.* 2. vydání. Praha: Slon, 2005. 529 s. ISBN 80-86429-52-0.

Keller, J. *Sociologie byrokracie a organizace.* 1. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. 191 s. ISBN 80-85850-15-X.

Keller, J. *Úvod do sociologie.* 3. upravené vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. 186 s. ISBN 80-85850-06-0.

Kjær, A.M. *Governance.* Cambridge (UK): Polity Press, 2006 (reprinted). 240 p. ISBN 0-7456-2979-2.

Kooiman, J. (ed.). *Modern Governance: New Government-Society Interactions.* London: SAGE Publications, 1994 (reprint). 280 p. ISBN 0-8039-8891-5.

Kritzman, L.D. (ed.). *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture: Interviews and Other Writings, 1977-1984.* New York: Routledge, 1988. 360 p. ISBN 0-415-90149-9.

Leach, R., Percy-Smith, J.: *Local Governance in Britain (Contemporary Political Studies).* Palgrave Macmillan, 2001. 275 p. ISBN 0333739256.

Lemke, T. (2004). "Foucault, Governmentality, and Critique" in *Rethinking Marxism.* Volume 14, Issue 3, September 2002. 49-64 p. URL

<http://www.thomaslemkeweb.de/engl.%20texte/Foucault,%20Governmentality,%20and%20Critique%20IV.pdf>, [2008-04-11].

Mansfeldová, Z. *Interest Representation in Post-Communist Democracies.* PowerPoint presentation prepared for the PhD Summer School 2006 on Governance and Democracy in Central Eastern Europe in Lüneburg, August 22th, 2006.

Merton, R.K. *Social Theory and Social Structure.* New York: The Free Press, 1957.

- Müller, K.B.** *Politická sociologie: Politika a identita v proměnách modernity*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-380-2.
- Peters, B.G.** *Managing Horizontal Government. The Politics of Coordination*. Canadian Centre for Management Development. Research Paper No. 21. 1998. Ottawa: Ministry of Supply and Services. URL: <http://www.cspc-efpc.gc.ca/Research/publications/pdfs/p78.pdf>, [2007-08-17].
- Peters, G.** *The Capacity to Govern: Moving Back to the Center?* Paper presented at VIII Congreso Internacional del CLAD sobre la Reforma del Estado y de la Administración Pública, Panamá, 28-31 Oct. 2003. URL: <http://www.clad.org.ve/congreso/peters.pdf>, [2005-11-28].
- Pierre, J., Guy Peters, B.** *Governance, Politics and the State*. Hampshire: MacMillan Press Ltd. Houndmills, Basingstone, 2000. 231 p. ISBN 0-333-71848-8.
- Podolny, J.M., Page, L.P.** *Network forms of organization*. Annual Reviews Sociology, vol. 24. 1998. p. 57-76.
- Potůček, M. a kol.** *Věřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 80-86429-50-4.
- Potůček, M., Veselý, A., Nekola, M.** *Understanding Governance: Theory, Measurement and Practice*. Praha: UK FSV CESES 2004. URL: http://ceses.cuni.cz/downloads/studie/sesit04-05_potucek.pdf, [2005-07-27].
- Reschová, J.** *Evropský konstitucionalismus: zdroje, formy a tendence*. Praha : Oeconomica, 2003. 166 s. ISBN 80-245-0647-5.
- Ritzer, G.** *The Coming of Post-Industrial Society*. Second Edition. New York: McGraw-Hill, 2007.
- Rokkan, S.** *Citizen, Elections, Parties. Approaches to the Comparative Study of the Development*. Oslo: Universitetsforlaget, 1970.
- Rokkan, S., Urwin, D.** *Economy, Territory, Identity*. Beverly Hills: Sage Publ., 1983.
- Rose, N.** *Powers of Freedom: reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press. 1999. 340 p. ISBN 0-521-65905-1.
- Sokol, J.** *Malá filosofie člověka*. Praha : Vyšehrad, 1. vydání. 1998. 389 s. ISBN 80-7021-253-5.
- Sørensen, E., Torfing, J.** *Network Governance and Post-liberal Democracy*. Administrative Theory & Praxis, Vol. 27, No. 2. 2005. pp. 197-237.
- Sørensen, E., Torfing, J. (eds.)**. *Theories of network governance*. Palgrave Macmillan. 2007. 356 p. ISBN 1-4039-9528-1.
- The New Collins Dictionary & Thesaurus in One Volume*, (ed. McLeod W. T.). HarperCollins Publisher. Glasgow, UK. 7th reprint. 1992. ISBN 0-00-433186-9.
- Thompson, G.F.** *Is all the world a complex network?* Economy and Society, vol. 33. 2004. p. 411-424.
- UNDP: *Governance: Experiences and Lessons Learned*. Lessons Learned Series No.1, 1998. URL: <http://magnet.undp.org/docs/gov/Lessons1.htm>, [2005-10-14].
- UNDP: *Governance Indicators: A Users' Guide*. UNDP and the European Commission. New York 2004. URL: <http://www.undp.org/oslocentre/docs04/UserGuide.pdf>, [2007-09-13].

Weber, M. *Politika jako povolání.* In: *Metodologie, sociologie, politika.* 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1998., s. 246-296. Knihovna novověké tradice a současnosti, sv. 27. ISBN 80-86005-48-8.

Weber, M. *Autorita, etika a společnost: Pobled sociologa do dějin.* Přeložili Alexandra Pflimplová a Jan Škoda. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1997. 294 s. ISBN 80-204-0611-5.

Velký sociologický slovník, 1. a 2. svazek. 1. vydání. Praha: Karolinum. 1627 s. ISBN 80-7184-311-3.

Online zdroje:

Farlex Free Dictionary on-line, <http://www.thefreedictionary.com/governance>, [cit. 2007-09-29].

Foucault info, <http://www.foucault.info/documents/>, [cit. 2008-02-19].

Resources of Michel Foucault, <http://www.comm.umn.edu/Foucault/>, [2008-04-29].

The Foucauldian, <http://www.thefoucauldian.co.uk/library.htm>, [cit. 2008-03-04].

Wikipedia on-line, <http://www.wikipedia.org>.